

Goes, Verpleeghuis Ter Valcke

rapport 719

Gemeente Goes, Goes Verpleeghuis Ter Valcke, de resten van een verdwenen motteberg

Een Archeologische Onderzoek in verschillende stappen

B.H.F.M. Meijlink en J. Dijkstra

Met bijdragen van:

S. Ostkamp

O. Goubitz

Colofon

ADC Rapport 719

Goes Verpleeghuis Ter Valcke, de resten van een verdwenen motteberg
Een Archeologische Onderzoek in verschillende stappen

Auteur: B.H.F.M. Meijlink en J. Dijkstra
Met bijdragen van: S. Ostkamp en O. Goubitz
In opdracht van: Stichting voor Regionale Zorgverlening, Middelburg
Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, juli 2007

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

J.Dijkstra

ISBN 978-90-5874-648-1

ADC ArcheoProjecten
Tel 033-299 81 81
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Vooronderzoek	9
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	11
1.4 Opzet van het rapport	12
2 Methoden	13
3 Resultaten	19
3.1 Fysisch geografisch onderzoek	19
3.2 Sporen en structuren	19
3.2.1 IVO met proefsleuven (putten 1 en 2 ten zuiden van het oude verpleeghuis)	19
3.2.2 De opgraving van de bouwkuil van de nieuwe zuidvleugel	20
3.2.3 De opgraving van twee proefsleuven	25
3.2.4 De opgraving van het noordelijk deel van de waterpartij	25
3.2.5 De opgraving aan de westzijde van het verpleeghuis	26
3.3 De vondsten	26
3.3.1 Aardewerk en pijpenaarde – S. Ostkamp	27
3.3.2 Glas	29
3.3.3 Metaal	29
3.3.4 Leer – O. Goubitz	31
3.3.5 Natuursteen	31
4 Beantwoording van de onderzoeksvragen	32
5 Synthese en conclusie	34
Literatuur	35
Lijst van afbeeldingen en tabellen	36

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET ONDERZOEKSGBIED

Provincie: Zeeland
Gemeente: Goes
Plaats: Goes
Toponiem: Verpleeghuis Ter Valcke
Kaartblad: 48F
Coördinaten: ZW 51720/391628; NW 51680/391797; NO 51802/391845; O 51809/391729; ZO 51772/391644

Projectverantwoordelijke: B. Meijlink
Bevoegd gezag: Gemeente Goes, dhr A. Lokerse
Deskundige namens het bevoegd gezag: provinciaal archeologisch adviseurs voor de gemeenten van Zeeland, drs R. van Dierendonck en drs. N. van Jole
Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ)
Postbus 49
4330 AA Middelburg
Tel.: 0118-670780, fax: 0118-670880

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code): 5967
ADC-projectcode: 4002200

Complex en ABR codering: Versterking – motte/kasteelheuvel/motteberg (VKM)
Periode(n): Vroege Middeleeuwen – Late Middeleeuwen
Geomorfologische context: Vlakte getijafzettingen
NAP hoogte maaiveld: Ca. 1,00 M +NAP
Maximale diepte onderzoek: Ca. 1,50 - NAP
Uitvoering van het veldwerk: Op verschillende momenten tussen 11-2-2002 en 7-2- 2006
Beheer en plaats vondsten: Provinciaal Archeologisch Depot Zeeland (PAD)
Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ)
Armeniaans Schuitvlot 1
4331 NL Middelburg
Depotbeheerder: dhr. H. Hendrikse
0118-623732
Email: h.hendrikse@scez.nl

Beheer en plaats documentatie: Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA)
Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ)
Postbus 49
4330 AA Middelburg
Beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers
0118-670879
Email: jjb.kuipers@scez.nl

Samenvatting

In opdracht van de Stichting voor Regionale Zorgverlening te Middelburg heeft ADC ArcheoProjecten archeologisch onderzoek uitgevoerd op de locatie van het voormalige verpleeghuis Ter Valcke. Op deze locatie werden resten van een mottekasteel verwacht. In de verschillende fasen van het onderzoek zijn ophogingspakketten en grachtvullingen behorende bij het mottekasteel aangetroffen.

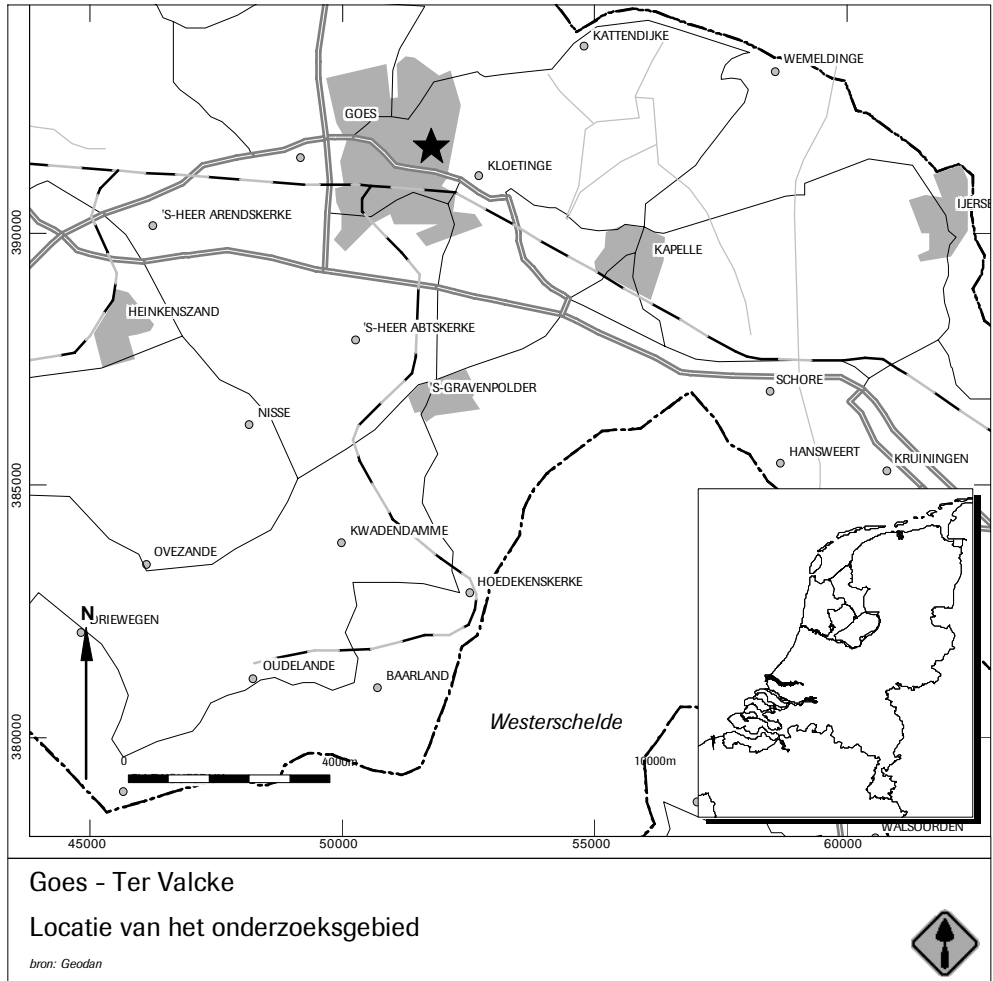
Het kasteelcomplex is ontstaan op de rand van de kreekinversierug waarop de stad Goes is ontstaan. Tijdens de opgraving zijn ophogingslagen gevonden die op z'n vroegst worden gedateerd vanaf ca. 1100. Het is niet zeker of we hier te maken hebben met de oudste lagen. Rondom deze ophogingslagen ligt een gracht. Door verstoringen uit later tijd kon echter niet met zekerheid worden vastgesteld of de gracht bij de oudste ophogingen hoort. Het blijft daarom de vraag of de oudste ophogingen tot een terp behoren of dat ze al deel uitmaken van een complex bestaande uit een 'berg' en gracht. De volgende fase bestaat zeker uit een heuvel met er omheen een gracht. Hier kunnen we de naam mottekasteel met zekerheid aan verbinden. Deze fase (de uitbreiding) is gerealiseerd tussen 1325 en 1375.

Van de bewoning op de berg weten we niets. Wel is ten zuiden van de berg een grote hoeveelheid baksteenpuin gevonden dat kan wijzen op de aanwezigheid van een stenen gebouw op de berg. Het kan echter ook te maken hebben met steenbouw op de eventueel aanwezige voorburcht.

De gracht rondom de 'berg' is rond het midden van de 17^e eeuw gedempt, maar een deel is nog lange tijd in gebruik geweest als sloot. De gebouwen moeten al even daarvoor zijn gesloopt, getuige het aanwezige puin. Het laatste deel van de gracht werd uiterlijk gedempt rond 1750. Kort daarna moet het terrein opnieuw zijn ingericht waarbij onder andere een buitenhuis op de berg werd gebouwd.

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

PERIODE	TIJD IN JAREN			
Nieuwe tijd	1500	na Chr.	-	heden
Middeleeuwen	450	na Chr.	-	1500 na Chr.
Romeinse tijd	12	voor Chr.	-	450 na Chr.
IJzertijd	800	voor Chr.	-	12 voor Chr.
Bronstijd	2000	voor Chr.	-	800 voor Chr.
Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	5300	voor Chr.	-	2000 voor Chr.
Mesolithicum (Midden Steentijd)	8800	voor Chr.	-	4900 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd)	300.000	voor Chr.	-	8800 voor Chr.

Afb. 1

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In 1962 is begonnen met de bouw van het inmiddels geheel gesloopte en door nieuwbouw vervangen verpleeghuis Ter Valcke, gelegen op een terrein dat wordt omsloten door de Valckeslotlaan, 's Heer Elsdorpweg en de Louise de Colignylaan in Goes. (afb. 1) Teneinde ruimte te maken voor deze bouw is de middeleeuwse motteberg die op het betreffende perceel stond, afgegraven.¹ Helaas is dit gebeurd zonder archeologische begeleiding. Meerdere oudere inwoners van Goes kunnen zich de berg op deze locatie nog herinneren. Daarnaast heeft uitgebreid archiefonderzoek, uitgevoerd door mevr. D. de Koning-Kastelijn, niet alleen de locatie van de berg ter hoogte van het huidige verpleeghuis bevestigd, maar ook interessante vragen opgeworpen betreffende het terrein rondom de berg.

Mede op grond van dit onderzoek is, vanuit de archeologische monumentenzorg bezien, door het bevoegd gezag, in de vorm van de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland archeologie (SCEZ), de geplande sloop van het oude verpleeghuis en de daarop volgende nieuwbouw aangegrepen om alsnog een inzicht te krijgen in de geschiedenis van de motteberg en het direct omliggende terrein.

In de herfst van 2001 heeft een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) plaatsgevonden, waarbij op de locatie rondom de huidige bebouwing meerdere boringen zijn gezet. In februari 2002 is een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) uitgevoerd door ADC ArcheoProjecten in opdracht van Stichting voor Regionale Zorgverlening in de vorm van een proefsleuf ten zuiden van de huidige bebouwing. De resultaten van beide onderzoeken sluiten aan bij de bevindingen van het archiefonderzoek. Op grond hiervan is door het bevoegd gezag met AAG adviesgroep BV, optredend namens de opdrachtgever, overeengekomen dat een archeologisch vervolgonderzoek diende plaats te vinden.

Dit vervolgonderzoek is door ADC ArcheoProjecten gefaseerd uitgevoerd, parallel lopend aan de fasering van de sloop- en bouwwerkzaamheden. Pas na afsluiting van de laatste stap van het gefaseerde archeologische onderzoek is overgegaan tot de uitwerking van de gegevens en tot het opstellen van dit rapport. De directievoerder voor dit project is AAG adviesgroep BV in opdracht van Stichting voor Regionale Zorgverlening.

Het plangebied heeft een oppervlakte van ca. 2 ha en was bebouwd door het verpleeghuis met omliggende tuinen en toegangswegen, inclusief parkeerplaatsen. In het gebied zijn verspreid over verschillende onderzoeksfases acht werkputten aangelegd met een totale oppervlakte van 2.700 m².

Het veldwerk is uitgevoerd in verschillende onderzoeksfases verspreid over een periode vanaf 2002 tot en met 2006. In februari 2002 heeft het AAO plaatsgevonden. Deze term AAO is inmiddels verouderd, zodat verder in het rapport zal worden gesproken over Inventariserend VeldOnderzoek door middel van proefsleuven (IVO-3). Het betreffen de werkputten 1 en 2. In de periode tussen 31 juli en 16 augustus 2002 heeft opgraving van de geplande zuidvleugel plaatsgevonden. Het betreft de werkputten 3 en 4. Hiervan is een tussentijdsverslag verschenen.² Dit onderzoek gaf aanleiding om een plan van aanpak op te stellen voor een gefaseerd archeologisch onderzoek ter hoogte van de overige geplande sloop en nieuwbouw op het terrein (afb. 2). De eerste stap van het gefaseerde archeologische onderzoek, een IVO-3 met sleuven ter hoogte van de noordelijk geplande vleugels, heeft niet plaatsgevonden. Tussen 4 maart en 11 maart 2004 heeft de tweede stap van het gefaseerde archeologisch onderzoek plaatsgevonden in de vorm van proefsleuven 5 en 6. Op 3 en 4 mei 2004 heeft de derde stap van het archeologisch onderzoek plaatsgevonden, dat aanvankelijk in de voorbereiding onder de noemer 'stap 8' is ondergebracht. Het betreft hier werkput 7 (abusievelijk is tijdens het veldwerk deze put het nummer 1 vergeven).³ Een korte archeologische begeleiding vond plaats op 1 december 2005. Het vormde stap 4 van het archeologische onderzoek. Op 6 en 7 februari 2006 is in het kader van de derde en zesde stap van het gefaseerde archeologische onderzoek werkput 10 aangelegd. Stap 7 van het plan van aanpak, een profielopname, heeft niet plaatsgevonden. De werkputten zijn aangelegd en onderzocht conform het Plan van Aanpak (PvA), dat door B. Meijlink is opgesteld in samenspraak met R. van Dierendonck, provinciaal archeoloog, die het

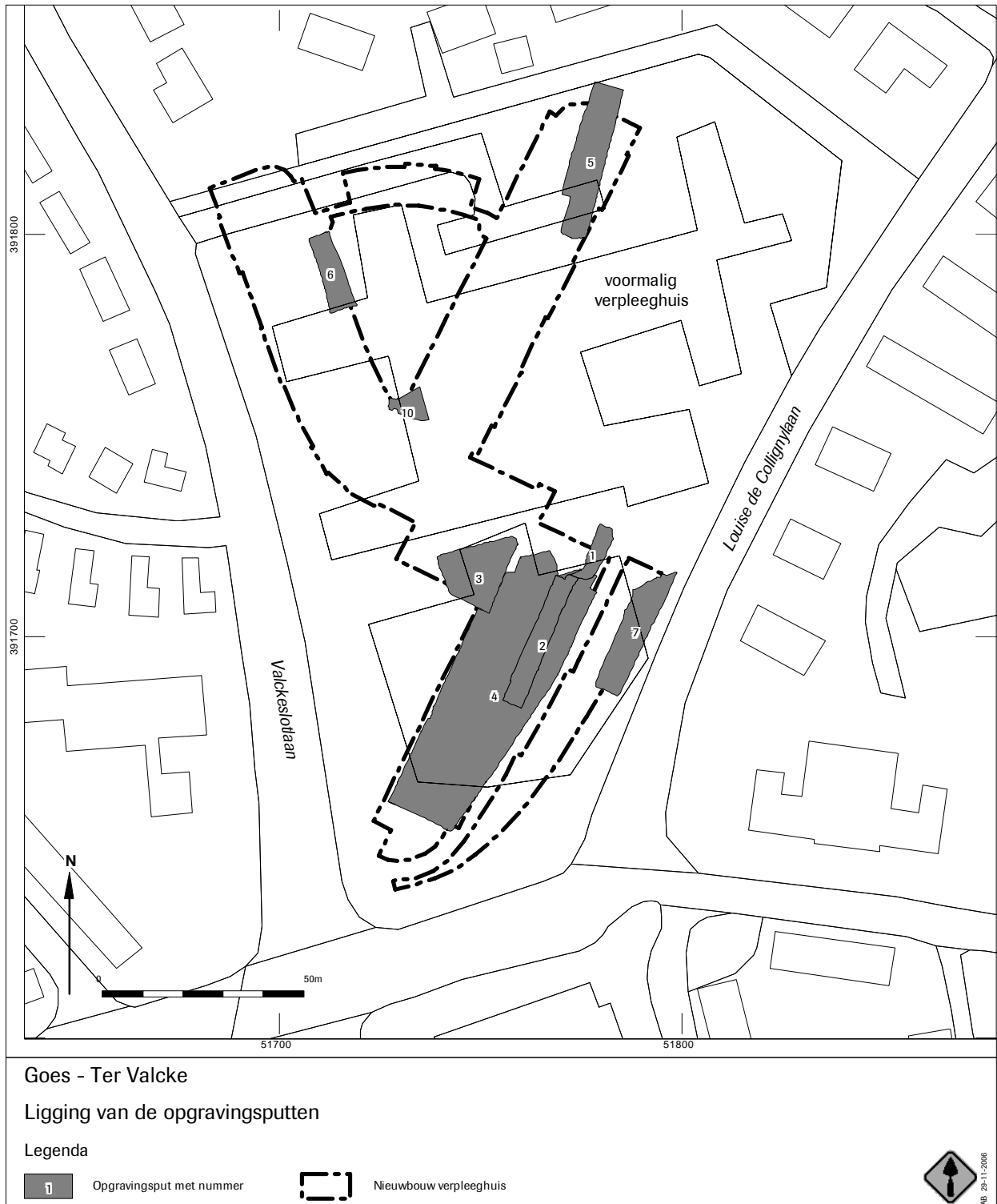
¹ In Zeeland worden dergelijke bergen ook wel vliedbergen genoemd. In dit rapport wordt gesproken over motteberg of mottekasteel (zie ook de synthese).

² Meijlink 2002.

³ In de rapportage wordt putnummer 7 gehandhaafd. In de velddocumentatie is sprake van putnummer 1. Verwarring met put 1 van het IVO met proefsleuven is niet mogelijk om dat de opgravingscode's verschillend zijn.

PvA tevens heeft goedgekeurd. Dit PvA geldt als Programma van Eisen (PvE). Tevens is het onderzoek uitgevoerd conform de Kwaliteitsnormen Nederlandse Archeologie 2.1/2.2. De vondsten en bijbehorende documentatie die tijdens de opgraving zijn verzameld, zijn gedeponeerd in het Provinciaal Archeologisch Depot te Middelburg.

Afb. 2

Het veldteam bestond uit de volgende personen:

IVO met proefsleuven: B. Meijlink (projectverantwoordelijke), E. Schrijer (veldarcheoloog), E. Koolhaas (veldassistent),

Gefaseerd definitief onderzoek:

Opgraving zuidvleugel: B. Meijlink (projectverantwoordelijke), M. Bijlsma (veldarcheoloog), J. vanden Borre (veldtechnicus), N. Berger (veldassistent),

Stap 1: niet uitgevoerd

Stap 2./5: B. Meijlink (projectverantwoordelijke), A. Schutte (veldarcheoloog), R. van der Kolk (veldtechnicus),

Stap 3./6: B. Meijlink (projectverantwoordelijke), J. vanden Borre (veldarcheoloog), J. Lee (veldtechnicus),

Stap 4: B. Meijlink (projectverantwoordelijke)

Stap 7: niet uitgevoerd,

Stap 8: B. Meijlink (projectverantwoordelijke), J. van den Berg (veldarcheoloog), V. van Loveren (veldtechnicus)

Voor alle deelonderzoeken lag de coördinatie van de vondstverwerking en de dataverwerking in handen van J.W. Beestman en M. Dahhan. De bij dit project betrokken fysisch geograaf was M. van Dinter. Senior archeoloog was B. Meijlink.

Het vondstmateriaal is bestudeerd door S. Ostkamp (aardewerk), C. Nooijen (metaal).

1.2 Vooronderzoek

Het archiefonderzoek

Uitgebreid archiefonderzoek, uitgevoerd door mevr. D. de Koning-Kastelijn, heeft niet alleen de locatie van de berg ter hoogte van het huidige verpleeghuis bevestigd, maar ook interessante vragen opgeworpen betreffende het terrein rondom de berg en met name de locatie van het voormalige nederhof van het mottekasteel.⁴

Dit onderzoek heeft zich met name toegespitst op het gebied rond de motteberg dat opgedeeld kon worden in 'Het Wal' en 'Het Rafoelken'.⁵ Het Rafoelken betreft een perceel waarvan de grillige begrenzing vragen opwerpt, maar hoogstwaarschijnlijk in verband staat met de aanwezigheid van de berg.

'Het Wal' duidt op het perceel, waarop in de noordoost hoek de motteberg heeft gestaan en waarvan in het westelijke of het zuidelijke gedeelte mogelijk resten van een voorburcht of nederhof te vinden zijn. De benaming 'Het Wal' werd namelijk gebruikt voor een omgrachte (motte)berg met een nederhof. Hierbij moet men denken aan een soort mottekasteel op een berg die naast een omgrachting ook vaak een houten palissade had. Ook de nederhof was door een gracht omgeven.⁶ Bij alle tot nu toe archeologisch onderzochte mottebergen is gebleken, dat zij zijn voorafgegaan door een terpje met een houten bebouwing.

De oudste vermelding van Het Wal bij Goes is gevonden in archiefstukken uit 1607. Uit andere stukken blijkt dat in 1783 het perceel werd opgesplitst, dat op de berg vermoedelijk een buitenhuis is opgericht en dat net ten zuiden van de berg een kleiner huis werd gebouwd. De rest van het perceel was en bleef tot in de 20^e eeuw een boomgaard.

Projectie van het oude kaartmateriaal op de huidige topografische kaart, toont dat het huidige terrein van het verpleeghuis zich op de oostelijke helft van het oorspronkelijke perceel Het Wal bevindt. Het zuidelijkste puntje van het terrein bevindt zich op de locatie van het oorspronkelijke perceel Het Rafoelken. De oorspronkelijke motteberg is volgens dezelfde projectie voor tweederde verdwenen onder de huidige bebouwing. Eenderde bevond zich ten zuiden van de huidige bebouwing. In dit rapport is de minuutplan van 1832 opgenomen met daarop geprojecteerd de opgravingsputten (afb. 3).

⁴ De Koning-Kastelijn 2001.

⁵ Ibid.

⁶ De Koning-Kastelijn 2000.

Goes - Ter Valcke

Opgravingsputten geprojecteerd op het minuutplan uit 1823

AB 30-11-2006

Afb. 3

De Aanvullende Archeologisch Inventarisatie (AAI)

In verband met toekomstige ontwikkelingen in het plangebied Verpleeghuis Ter Valcke is allereerst een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd. Deze term AAI is inmiddels verouderd, zodat verder in het rapport zal worden gesproken over Inventariserend VeldOnderzoek in de vorm van boringen (IVO-2). Dit onderzoek is uitgevoerd op 20 september 2001 door J. Jongepier van het SCEZ.⁷ Tijdens dit onderzoek zijn negentien boringen gezet. Ter plaatse van de verwachte ligging van de motteberg zijn tot een gemiddelde diepte van 1,50 meter verrommelde lagen aangetroffen met soms kleine baksteenstukjes en hout. In enkele boringen was een duidelijke afwisseling van klei en zand waarneembaar, of een afwisseling van lichte en donkere kleilaagjes. Waarschijnlijk zijn dit de restanten van de voet van de motteberg.

⁷ Jongepier 2001.

Op het voormalige grasveld ten zuiden van het tehuis bevond zich boven in het profiel een laag met een gemiddelde dikte van 0,50 meter met daarin kleine baksteenresten uit de Nieuwe Tijd. Daaronder bevonden zich natuurlijke zand- en kleilaagjes die gevormd zijn door vroegmiddeleeuwse overstromingen. Onder deze afzettingen bevinden zich afzettingen van een geul die zich in het gebied heeft ingesneden. De datering ervan is onbekend. Hierdoor bevindt zich ter plaatse geen veen.

Inventariserend VeldOnderzoek door middel van proefsleuven (IVO-3)

Ten zuiden van de huidige bebouwing op de locatie van de geplande nieuwbouw aldaar is een vijftig meter lange proefsleuf (werkput 2, zie ook afb. 2) opgegraven, naar het noorden later nog verlengd met een korte sleuf (werkput 1). Het onderzoek resulteerde in de volgende voorlopige interpretaties (de resultaten van dit proefsleuvenonderzoek zullen in hoofdstuk 3 in meer detail worden beschreven).

In werkput 1 is een mogelijke greppel of aanzet van een gracht aangetroffen, die dateert in de Late Middeleeuwen. Deze mogelijke greppel zou bij de motteberg kunnen hebben behoord. Ten zuiden hiervan bevinden zich zavelige lagen met aardewerk uit de periode 1300-1500. bevatte. Paalsporen in deze lagen wijzen op de aanwezigheid van houtbouw. We kunnen hier te maken hebben met de restanten van een voorburch van het mottekasteel. In de zavelige laag is op een nog onbekend tijdstip een depressie ontstaan, deze duikt aan de noordkant een weinig naar beneden.

Getuige de aanwezigheid van een dikke laag baksteenpuin onder in de depressie heeft in de nabijheid een stenen gebouw gestaan. In de laag boven de puinlaag bevond zich aardewerk dat gedateerd kan worden tussen 1350 en 1450, mogelijk is de steenbouw in die periode afgebroken. Een sloot of gracht is echter nog in stand gehouden. Ook dit kan een sloot of gracht zijn geweest, die de inmiddels uitgedijde motteberg omgaf.

De rest van de depressie in het terrein en de brede sloot of gracht zijn rond 1750 verder gedempt. Dicht bij de zuidgevel van het verpleeghuis is er sprake van een zeer dik opvullingspakket. De locatie van dit pakket op de vermoede locatie van de pas in ca. 1960 geslechte motteberg is bevreemdend. Misschien is hier sprake van een in de lengte aangesneden sloot rond de berg.

In een veel latere, recente periode, waarschijnlijk dus rond 1960, is het gehele terrein nog eens verhoogd.

Concluderend kon worden gesteld dat het uitgevoerde IVO in de vorm van proefsleuven (werkputten 1 en 2) ter hoogte van de nieuwe zuidvleugel van het verpleeghuis het vermoeden heeft bevestigd dat in de ondergrond resten van een mottekasteel bewaard zijn gebleven en dat tevens ten zuiden hiervan mogelijk resten van een voorburch of nederhof aanwezig zijn.

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Het archeologische onderzoek heeft tot doel het materiaal van de vindplaats veilig te stellen en de gegevens te documenteren om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden.

Specifiek voor dit onderzoek golden de twee hoofddoelen:

- bevestiging van de aanwezigheid van een motteberg en onderzoek naar de staat van conservering ervan
- lokalisering van het voorhof of de voorburch. Dergelijke voorhoven of voorburchten zijn totnogtoe nauwelijks onderzocht. Op het voorhof zal het eigenlijke, dagelijkse leven hebben plaatsgevonden. Deze zal derhalve de meeste informatie over het doen en laten en over de status van de gebruikers van de motteberg herbergen.

In het PvA zijn verschillende onderzoeksvragen gesteld, die in dit rapport worden beantwoord op basis van hetgeen in de werkputten is aangetroffen:

De vraagstelling van het archeologische onderzoek is gericht op de vroegste geschiedenis van de motteberg. Door het feit dat de motteberg is afgegraven zal deze vraagstelling beperkt moeten blijven tot de eerste fasen van de berg. Uit het vooronderzoek blijkt dat het terrein in latere tijden is opgehoogd. Zodoende is de verwachting, dat niet alleen de zool van de berg maar mogelijk ook een of meerdere ophogingsfasen met bewoningssporen aangetroffen kunnen worden. De belangrijkste vragen betreffende het onderzoek van de motteberg zijn derhalve:

1. Hoeveel van de motteberg is nog aanwezig? Zijn er nog verschillende ophogingsfasen met of zonder bewoningssporen aanwezig? Is er nog een restant aanwezig van de bewoningsfase op een terp, voorafgaand aan de motteberg?
2. Zo nee, zijn er nog uitspraken te doen over het ontstaan van de motteberg? Daarnaast is de vraagstelling gericht op de inrichting van het terrein rond de oorspronkelijke motteberg. De belangrijkste vragen hierbij zijn:
3. Zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van een voorburch of nederhof bij de motteberg?
4. Zo ja, wat is de aard, de omvang, de datering en de mate van conservering van dit voorhof, hoe was het ingericht en zijn er meerdere bewoningsfasen te onderscheiden?
5. Zo nee, zijn er andersoortige bewoningssporen aanwezig? Wat is de aard, de omvang, de datering en de mate van conservering van deze sporen?

1.4 Opzet van het rapport

Dit rapport betreft een standaardrapport zoals genoemd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 2.2 -specificatie OS15). In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarna de eerste conclusies volgen.

Na de samenvatting en dit inleidende hoofdstuk volgt een omschrijving van de onderzoeksmethoden in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 3 volgen de resultaten van het onderzoek bestaande uit een deel met de beschrijving van de grondsporen en structuren en een deel waarin de vondsten worden beschreven. Vervolgens worden in hoofdstuk 4 de onderzoeksvragen beantwoord. Als afsluiting volgt in hoofdstuk 5 een korte synthese.

2 Methoden

Inventariserend VeldOnderzoek met proefsleuven (IVO-3)

In aansluiting op de resultaten van het archiefonderzoek en het IVO in de vorm van boringen heeft ter hoogte van de nieuwe zuidvleugel van het verpleeghuis een IVO met proefsleuven plaatsgevonden. Hierbij was in eerste instantie een rechte lange sleuf over de as van de geplande zuidvleugel bedacht. In het veld bleek de sleuf grotendeels op de geplande plaats aangelegd te kunnen worden (werkput 2). Het noordelijk deel van de sleuf moest vanwege de aanwezigheid van een grote boom en andersoortige begroeiing naar het oosten verlegd worden (werkput 1).

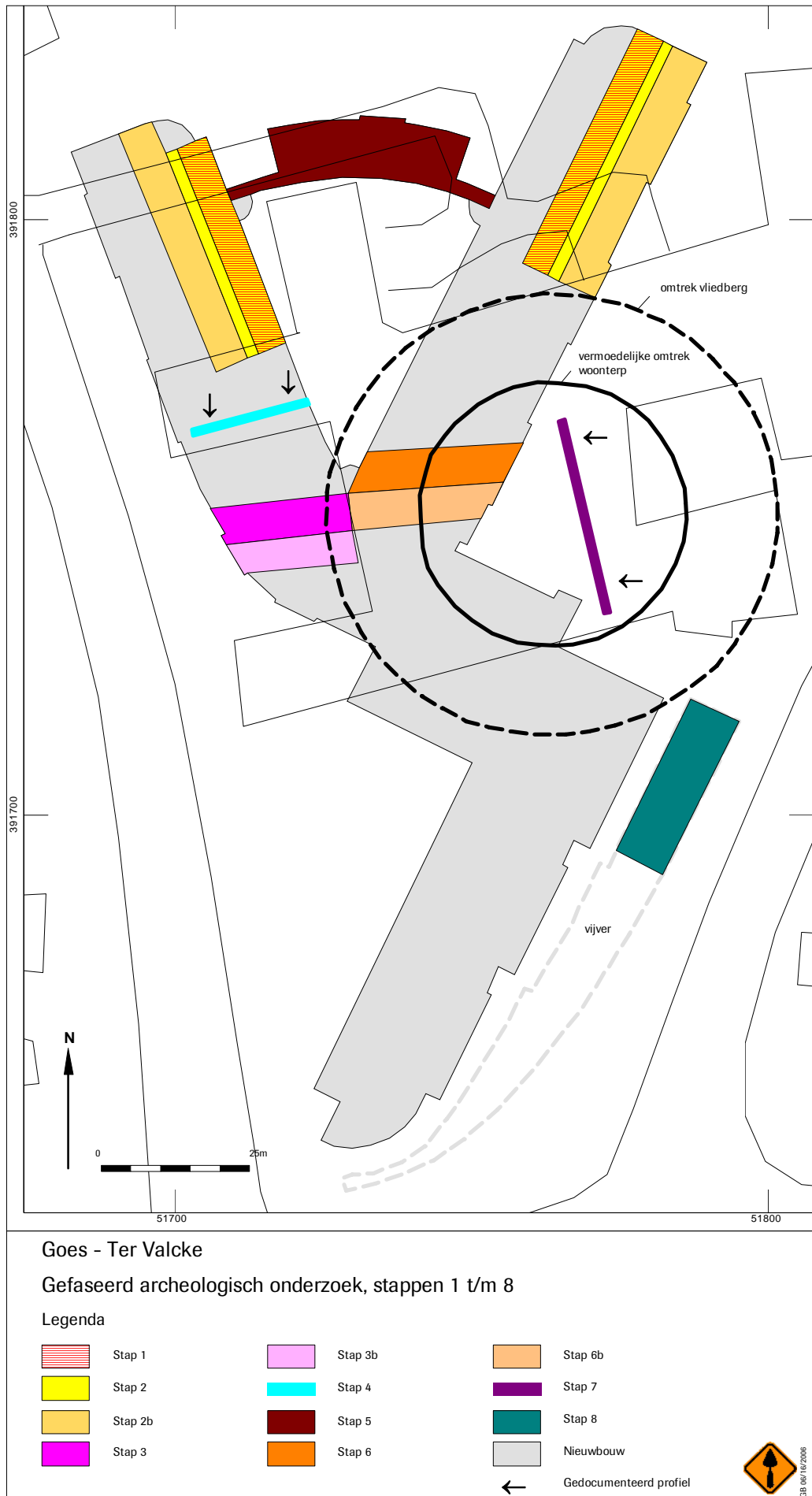
Definitieve Opgraving van de zuidvleugel

Ter hoogte van de geplande zuidvleugel is de volledige bouwkuil archeologisch opgegraven. Het betreft hier werkput 4. Daarnaast is het gedeelte van de nieuwe centrale hal, dat buiten de contouren van de oude bebouwing lag, opgegraven. Dit is werkput 3.

Gefaseerd archeologisch onderzoek

Het Plan van Aanpak voor het gefaseerde onderzoek bestond uit de volgende stappen, waarbij een keuzemogelijkheid bestond tussen de eerste twee stappen (zie afb. 4):

1. Op de plaats van de in het noorden geplande gebouwvleugels van het nieuwe verpleeghuis konden 5 meter brede proefsleuven aangelegd worden. De sleuven moesten beide ca. 45 meter lang zijn. In totaal ging het dus om 450 m² te onderzoeken terrein. Het probleem bij deze stap was dat voor de aanleg van de sleuven de bestrating, die nog nodig was voor de voorziening van het verpleeghuis en voor behoud van parkeerplaatsen, verwijderd diende te worden. De bestrating zou na afloop weer nieuw gelegd moeten worden met de nodige kosten van dien. Zodoende is deze stap door de opdrachtgever niet verkozen en heeft men besloten voor de stap 2.
2. Omdat stap 1 niet is uitgevoerd zijn conform het PVA op de locatie van de proefsleuven 7 meter brede sleuven aangelegd. Dit komt op een totaal van 630 m². Het betreft hier de werkputten 5 en 6. Indien in deze sleuven archeologische sporen van belang aangetroffen zouden worden dan diende een uitbreiding plaats te vinden (stap 2b) tot een maximum van 45% van de hier geplande nieuwbouw. Dit staat gelijk aan maximaal nog eens 300 m² boven op de 630 m² van de sleuven. In de werkputten 5 en 6 zijn geen archeologische sporen aangetroffen, dus heeft de uitbreiding (stap 2b) niet plaats gevonden. De noordwestelijke sleuf (werkput 6) is in overleg met de opdrachtgever uiteindelijk ca. 10 meter korter geworden, dan aanvankelijk is gepland. Uitbreiding van de sleuf naar het noorden zou de aanrijroute naar het verpleeghuis afsnijden en daarmee het logistieke proces grotendeels lamleggen. Met de opdrachtgever is bij de aanvang van de veldwerkzaamheden afgesproken, dat, als het zuidelijke gedeelte van de sleuf geen archeologische sporen zou bevatten en er alleen sprake zou zijn van schone ondergrond, van de aanleg van het noordelijke gedeelte zou worden afgezien. Indien in het zuidelijke gedeelte wel archeologische sporen zouden worden aangetroffen en nog meer archeologische sporen in de noordelijke helft verwacht zouden kunnen worden, dan zou de sleuf wel worden uitgebreid.
3. In het westelijke gedeelte van de nieuwbouw, ter hoogte van de ingang van het oude verpleeghuis moest een 7 meter brede sleuf radiaal op de motteberg en kernterp aangelegd worden. Dit komt op een totaal van ca. 180 m². Hierbij moest rekening gehouden worden met een optionele uitbreiding (stap 3b) tot een maximum van 50% van de hier geplande nieuwbouw. Dit staat gelijk aan nog eens ca. 180 m². Uiteindelijk bleek het onmogelijk deze sleuf aan te leggen. De oostelijke helft van de sleuf kon niet opgegraven worden, vanwege de aanwezigheid van nieuwe kabels en leidingen. De westelijke helft van de sleuf betrof een verharde inrit tot het bouwterrein.
4. Na de sloop van de fietskelder ter hoogte van de huidige westgevel moest het zuidelijke profiel van de oorspronkelijke bouwkuil van deze kelder gedocumenteerd worden. Inspectie in het veld leverde de teleurstellende observatie op dat de leeggehaalde bouwkuil van de voormalige fietskelder zich grotendeels in een zwaar verstoorde ondergrond bevond. In het bewuste zuidprofiel bleek slechts in een klein oostelijk hoekje nog een (sub)recente puinlaag van ca. 0,80 m dik aanwezig te zijn. Archeologische relevante informatie kon hier verder niet verkregen worden.

Afb. 4. het onderzoek in acht stappen, een overzicht (stap 7 is uiteindelijk niet uitgevoerd)

5. In het geval dat bij de stappen 1 of 2 archeologische sporen van betekenis aangetroffen zouden worden, dan diende de nieuwbouwlocatie tussen beide noordelijke nieuwbouwvleugels eveneens opgegraven te worden. Dit bedraagt 330 m². De uitvoering van deze stap bleek niet nodig op grond van de resultaten van de uitgevoerde stap 2.
6. Er diende archeologische begeleiding plaats te vinden van de sloop van de huidige centrale hal en locatie, waar ook nieuwbouw zou plaatsvinden. Daarnaast diende hier ook een 7 meter brede sleuf radiaal op de kernterp/gracht van de motteberg aangelegd te worden. Deze sleuf heeft een oppervlakte van ca. 160 m². Hierbij diende rekening te worden gehouden met een optionele uitbreiding (stap 6b) binnen het bereik van de kernterp. Deze optionele uitbreiding zou maximaal nog eens ca. 160 m² bedragen. In tegenstelling tot het oorspronkelijke ontwerp voor de nieuwbouw uit 2001 bleek in 2006 dat de ontgravingdiepte niet dieper dan 0,50 meter zou bedragen. Hierdoor bevond de bodem van de bouwkuil zich nog in de subrecente puinlaag, ruim 0,30 meter boven het archeologisch relevante niveau onder deze puinlaag. De archeologische begeleiding had om deze reden geen zin en is ook niet uitgevoerd. Tevens is ons bezworen dat de bodem van de bouwkuil ook echt de bodem van de definitieve bouwkuil zou blijven. Het graven van een sleuf hier onder de puinlaag en dus ook ruim onder de bodem van de geplande bouwkuil zou een zeer slechte invloed hebben gehad op de grondslag onder de nieuwbouw. Om deze reden is het ons verboden om in dit terreindeel nog een diepere sleuf te graven. Uiteindelijk kon slechts een klein deel aan het westelijk uiteinde van de geplande zoekleuf opgegraven worden. Het betrof een werkput van ca. 50 m². Het betreft werkput 10.
7. Na de sloop van de zuidvleugel van de oudbouw diende ter hoogte van de voormalige kelder alhier een profiel van de bouwkuil gedocumenteerd te worden. Een aanname bij deze stap was dat de kelderwanden ook verwijderd zouden worden. In 2005 of 2006 is door de architecten en de bouwuitvoerder besloten om de kelder in de ondergrond te laten zitten. De voormalige kelder is volgestort. De uitvoer van deze stap was dan ook onmogelijk.
8. Van de geplande waterpartij ten oosten van de nieuwe zuidvleugel moest alleen het noordelijke gedeelte opgegraven te worden. Dit komt op ca. 400 m². Deze stap heeft ongewijzigd zijn uitvoer gevonden. Het opgegraven gedeelte is in het veld abusievelijk werkput 1 genoemd, maar is ten behoeve van de overzichtelijkheid in deze rapportage werkput 7 genoemd.
9. Tenslotte is voorzien dat de uitgebreide uitwerking van het gecombineerde veldonderzoek en de eindrapportage na afsluiting van de laatst uitgevoerde stap plaats moest vinden. Onderhavige rapportage is hiervan het resultaat.

Samengevat zijn tijdens het archeologisch onderzoek op de locatie Goes ter Valcke tijdens het IVO met sleuven de werkputten 1 en 2 aangelegd. Vervolgens zijn tijdens de opgraving van de zuidvleugel de werkputten 3 en 4 aangelegd. Ter hoogte van de geplande noordwest- en noordoostvleugel van het nieuwe verpleeghuis zijn de werkputten 5 en 6 opgegraven. Het noordelijk deel van de waterpartij ten oosten van de nieuwe zuidvleugel is onderzocht in werkput 7 (tijdens veldwerk ook put 1 genoemd). Tenslotte is aan de westzijde van de oude en nieuwe bouw de kleine werkput 10 aangelegd. De werkputnummers 8 en 9 zijn niet vergeven.

De vlakken zijn machinaal aangelegd, meestal met schaafbak. Tijdens de aanleg van het vlak zijn vondsten per laag verzameld. Grondsporen zijn direct ingekrast. De vlakken en de stort zijn met behulp van een metaaldetector onderzocht. Twee amateur-archeologen waren ons bij de opgraving van de zuidvleugel behulpzaam. Vervolgens is het vlak en ieder spoor daarin gefotografeerd en getekend (schaal 1:50), waarbij om de 3/5 meter een NAP-hoogte is bepaald.⁸ Alle aangetroffen grondsporen zijn met de hand gecoupeerd waarbij vondsten zijn verzameld. Alle coupes zijn gefotografeerd en getekend op schaal 1:20. Het restant van de gecoupeerde sporen is vervolgens met de schep of troffel afgewerkt.

Werkput 1 moest ingepast worden tussen enkele bomen. In deze put is één vlak aangelegd. In het midden van de sleuf bleek een nog in gebruik zijnde hemelwaterafvoer te lopen, zodat de

⁸ Waterpasmaten zijn om de 5 meter op het lint genomen, de linten lagen 3 meter uit elkaar.

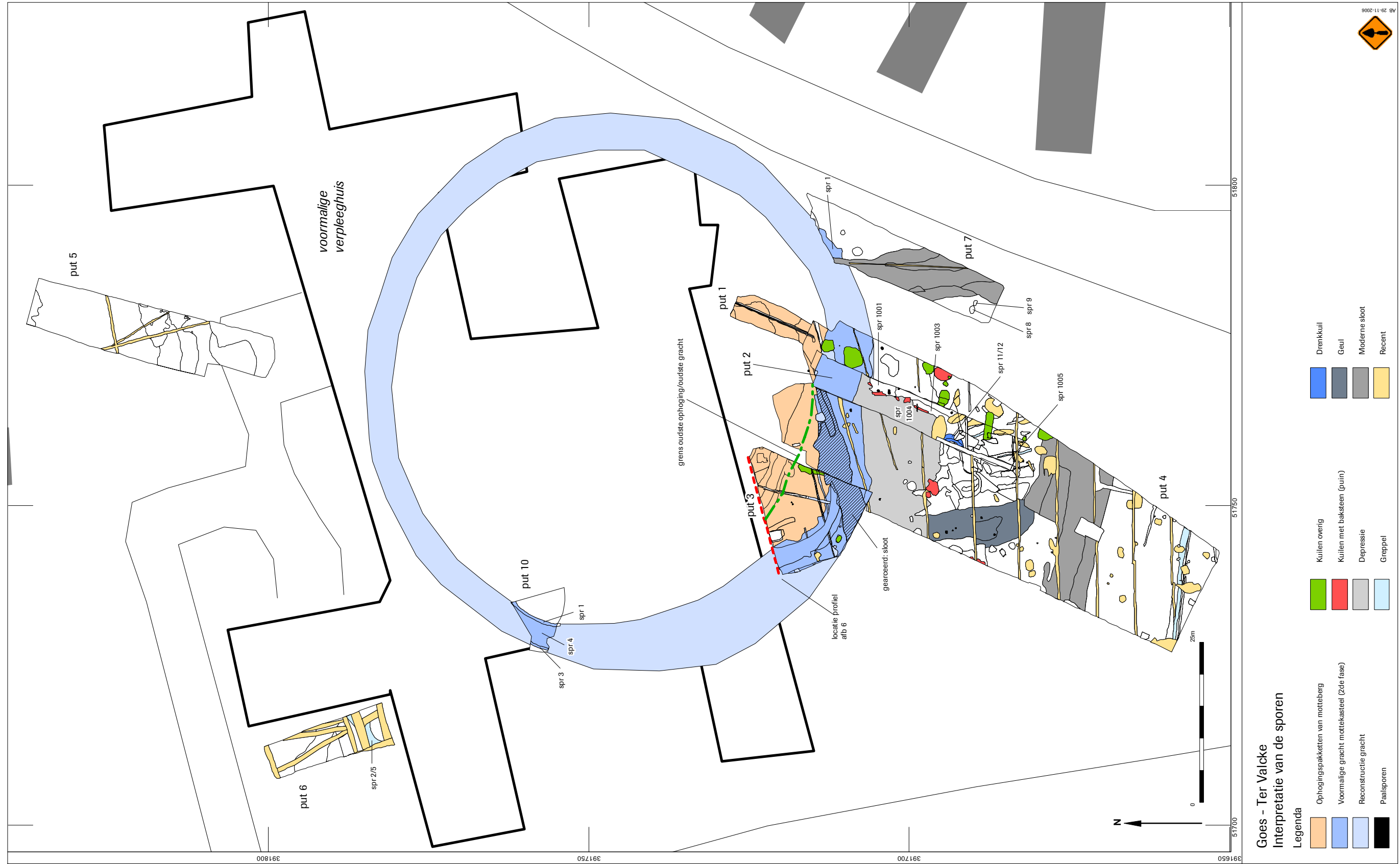

sleuf niet verder verdiept kon worden. Langs de oostzijde van de put is derhalve een profiel getrokken om toch een indruk van de stratigrafie te krijgen. In werkput 2 is één compleet vlak aangelegd en is slechts op twee plaatsen verdiept naar een tweede vlak. Er is afgezien van het aanleggen van een compleet tweede vlak omdat het niveau van het eerste vlak tevens het niveau van de geplande kruipruimte onder de nieuwbouw was. Het gebied zou dus niet dieper worden verstoord. Om toch meer te begrijpen van de aangetroffen lagen/sporen en stratigrafie is in overleg met de opdrachtgever besloten lokaal te verdiepen en een lengteprofiel aan te leggen. Het westprofiel is geheel gedocumenteerd.

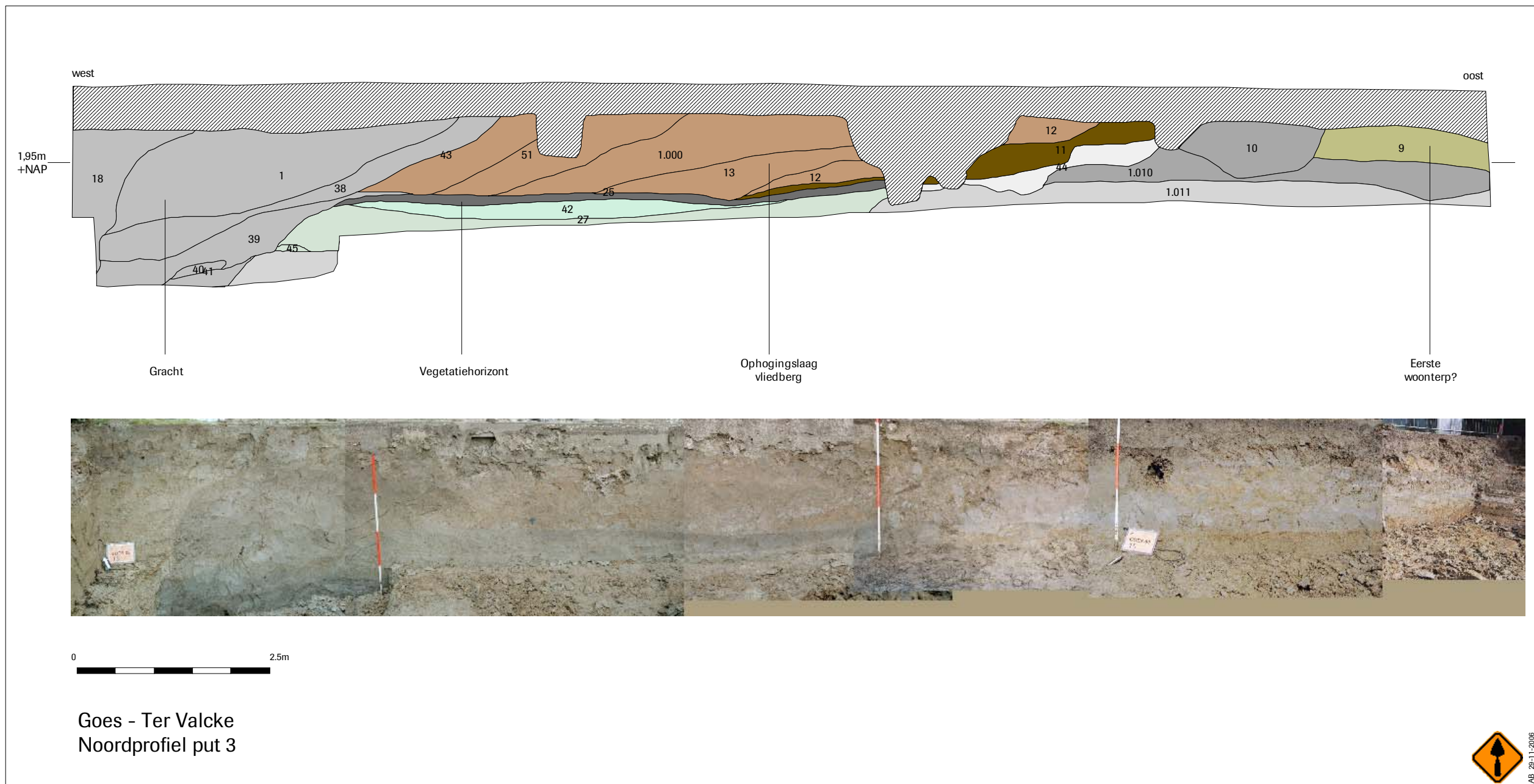
Aangezien in werkput 2 een relatief goed beeld van de stratigrafie was verkregen, kon in de werkputten 3 en 4 worden volstaan met twee onderzoeksvlakken.⁹ Hier zijn echter wel nog langs het noordprofiel en oostprofiel van werkput 3 diepere sleuven getrokken ten behoeve van de documentatie van de profielen. Ook in werkput 4 zijn nog enkele sleufjes getrokken om op locaties waar ogenschijnlijk sprake was van een gecompliceerde stratigrafie meer duidelijkheid te verschaffen en om te controleren of op dieper gelegen niveaus geen archeologische sporen meer aanwezig zouden zijn.

In de werkputten 5, 6, 7 en 10 is telkens een tussenvlak aangelegd net onder de subrecente puinlaag. De uiteindelijke sporenvlakken zijn iets dieper aangelegd om een beter zicht op de grondsporen te krijgen. Een tweede dieper vlak is in deze putten niet aangelegd. De putprofielen zijn gefotografeerd en getekend (op schaal 1:20) en vervolgens beschreven.

⁹ Put 3, vlak 1 gelegen op een diepte van gemiddeld 0,20 m + NAP, vlak 2 op gemiddeld 0,10 m + NAP; Put 4, vlak 1 gelegen op een diepte van 0,10 m + NAP aan de noordzijde en ca. NAP aan de zuidzijde.

Afb. 5. Overzicht van de sporen en de interpretatie

Afb. 6. Het noordprofiel van put 3

3 Resultaten

3.1 Fysisch geografisch onderzoek

De ondergrond, waarop de ophogingslagen en de sporen zich bevinden, bestaat uit zandige afzettingen afgedekt door een pakket grijze klei. Deze afzettingen zijn vermoedelijk onderdeel van de afzettingen van het Laagpakket van Walcheren (voorheen Afzettingen van Duinkerke II). Ter hoogte van Goes bevond zich een vanuit het zuiden in de toenmalige Schelde ten noorden van Goes afwaterende kreek.¹⁰ Door inklinking van het veen rondom deze kreek is de klei-zand vulling van de kreek als rug in het landschap komen te liggen. De vindplaats bevindt zich waarschijnlijk net op de rand van deze kreekinversierug.

3.2 Sporen en structuren

3.2.1 IVO met proefsleuven (putten 1 en 2 ten zuiden van het oude verpleeghuis)

De proefsleuf werkput 1 is aangezet op enkele meters afstand van de achteringang van het oude verpleeghuis (afb. 2 en 5)). Hier zou mogelijk nog een gedeelte van de zool van de motteberg aangetroffen kunnen worden.

Het eerste en enige vlak is aangelegd op een diepte van 0,32 m + NAP aan de noordzijde tot 0,40 m + NAP aan de zuidzijde. In dit vlak zijn alleen lagen aangetroffen met vondstmateriaal dat gedateerd kan worden tussen 1100 en 1750, hetgeen een einddatering rond 1750 geeft.

Aan de oostzijde is langs het profiel verdiept. In dit profiel waren tot een diepte van ca. 1.75 m dikke opvullagen te herkennen, met aan de zuidzijde 'duikende' lagen. Direct onder dit pakket was er sprake van ongestoorde klei. Ter plekke waren de sporen moeilijk te duiden. Maar tijdens het onderzoek in de werkputten 3 en 4 werd duidelijk dat we in put 1 waarschijnlijk gedeeltelijk (aan de zuidzijde) een (sub)recente sloot bloot hadden gelegd.

In werkput 2 is het eerste vlak aangelegd op een diepte van 0,15 m – NAP aan de noordzijde en 0,08 m + NAP aan de zuidzijde.

Aan de noordzijde is een vuile donkerbruine laag (spoor 1004) aangesneden waarin zich een grote hoeveelheid complete en gebroken bakstenen bevond (25,5 x 12 x 5,5 cm). Een enkele keer lagen de bakstenen nog één laag dik keurig in een verband en vormden een resterend gedeelte van ofwel een muur ofwel een paadje. In enkele andere gevallen ging het om verzamelingen puin. Nadere determinatie van het aardewerk uit de laag resulteerde in dateringen tussen 1500 en 1800. De einddatering van de laag ligt op basis van het aardewerk rond 1750.

Ca. 10 meter vanaf de noordrand van werkput 2 bleek de bruine opvullingslaag een oudere zavelige laag te oversnijden (de sporen 1001 en 1003). Uit de zavelige laag kon aardewerk verzameld worden, dat tussen 1300 en 1550 dateert. In deze laag zijn grondsporen in de vorm van paalsporen aangetroffen. Eén van deze paalsporen bevatte een enkelzijdig geglazuurde scherf van roodbakkend aardewerk van rond 1500. In de paalsporen is geen structuur herkend.

In de zuidelijke helft van de proefsleuf is een groot, vermoedelijk, rond spoor aangesneden, dat mogelijk als een soort drenkkuil is te duiden (de sporen 11, 12 in het vlak en 29 in het westprofiel). Uit dit spoor kon geen dateerbaar materiaal verzameld worden. Wel kan worden gesteld dat dit spoor ouder is dan de eerder genoemde donkerbruine vuile laag.

Op een afstand van ca. 32 meter vanaf de noordwand van werkput 2, in het uiterste zuiden, lag direct onder het subrecente ophogingspakket met puin de ongestoorde natuurlijke grond, bestaande uit zavelige afzettingen (spoor 1005).

Bij het aanleggen van het tweede vlak op een diepte van ca. 0,65 m – NAP in de noordelijke helft van de put kwam onder de donkerbruine vuile laag een vermoedelijke sloot of gracht tevoorschijn met meerdere vullingen. Eén van de vullingen aan de zuidzijde bevatte zeer veel baksteenpuin.

Door het aanleggen van het westprofiel konden de lagen die waren gezien in de vlakken beter worden geïdentificeerd. Onder de donkerbruine vuile laag ligt inderdaad een sloot of gracht en aan de zuidzijde hiervan bevindt zich een grote depressie. Eén van de lagen van de sloot of gracht aan de zuidzijde en doorlopend in de depressie bestaat uit baksteenpuin, hetgeen duidt op de sloop van steenbouw in de buurt. Begeleidend aardewerk, gevonden net boven de puinlaag, suggereert dat de sloop tussen 1350 en 1450 heeft plaatsgevonden. Het aardewerk uit de onderliggende

¹⁰ Van Heeringen 1992, 117, afb. 1 en De Koning-Kastelijn 2001, 14.

zavelige laag (de sporen 1001 en 1003) duidt echter op een sloop rond 1550. De sloot of gracht lijkt langer te hebben opengelegen, of is opnieuw uitgegraven, aangezien de jongste vullingen op basis van de aanwezigheid van fragmenten kleiijp en aardewerk een einddatering hebben rond 1750. De onderkant van dit spoor kon niet worden bereikt in verband met opkomend grondwater.

Aan de noordzijde oversnijdt de sloot of gracht een oudere ingraving, mogelijk ook een greppel/sloot of gracht (de sporen 24 en 25). Hieruit zijn een Pingsdorf-scherf en een scherf van een kan uit Langerwehe geborgen, respectievelijk te dateren tussen 1100-1200 en 1325-1375.

Na afsluiting van het veldwerk van het IVO met proefsleuven zijn de volgende conclusies getrokken:

-1100-1375: In de werkput 2 is in het noordelijke gedeelte een mogelijke greppel/sloot of gracht aangetroffen, die dateert in de Late Middeleeuwen. Deze mogelijke greppel zou bij de motteberg kunnen hebben behoord.

-1300-1550: De zavelige afzetting (de sporen 1001 en 1003) dateert gedeeltelijk gelijktijdig of iets later dan de greppel of sloot. In deze periode moet in de nabijheid een stenen gebouw hebben gestaan, getuige de vele bakstenen van forse afmetingen. Het is onduidelijk of de steenbouw en de aanwezige depressie gelijktijdig naast elkaar hebben bestaan. Daarnaast wijzen de paalsporen in de zavelige laag op houtbouw. Na het IVO met proefsleuven is de mogelijkheid geopperd dat deze archeologische sporen in verband staan met de restanten van een voorburcht van de motteberg.

-Rond 1550: De bestaande steenbouw is geslecht en een gedeelte van de depressie in het terrein is opgevuld. Een sloot of gracht is echter nog in stand gehouden. Ook dit kan een sloot of gracht zijn geweest, die de inmiddels uitgedijde motteberg omgaf.

-Ca. 1750. De brede sloot of gracht is gedempt. In werkput 1, dicht bij de zuidgevel van het verpleeghuis, is sprake van een zeer dik opvullingspakket en vermoedelijk aan de zuidzijde van een (sub)recente sloot. De aanwezigheid van 18^e-eeuws opvullingspakket ter hoogte van de pas rond 1960 geslechte motteberg is bevreemdend. Wellicht geldt de datering alleen voor het bovenste niveau van het pakket.

-In een veel latere, recente periode, waarschijnlijk dus ca. 1960, is het gehele terrein nog eens verhoogd.

3.2.2 De opgraving van de bouwkuil van de nieuwe zuidvleugel en de zuidpunt van de nieuwe centrale hal (de werkputten 3 en 4).

In de werkputten 3 en 4, ten zuiden van het oude verpleeghuis hebben we te maken gehad met de volgende archeologische fenomenen (gecombineerd met de werkputten 1 en 2, zie afb. 5):

- het zuidelijke gedeelte van de motteberg bestaande uit minimaal twee fasen (1100-1250 en 1350-1450) in het noordelijk gedeelte van werkput 3 tegen de zuidgevel van het oude verpleeghuis.
- Een gracht behorende bij de motteberg in meerdere fasen vanaf de periode 1100-1250 tot ca. 1750.
- Een sloot uit de periode na het dempen van de gracht behorende bij de motteberg (ca. 1750-1900?). Deze heeft de zuidrand van de motteberg en zijn ringgracht oversneden.
- Een bruin opgevulde, brede depressie met veel baksteenpuin ten zuiden van deze sloot. De depressie is waarschijnlijk in het begin van de 14^e eeuw ontstaan en in de loop van de 16^e eeuw weer opgevuld.
- Een zone ten zuiden van de bruin opgevulde depressie met meerdere dagzomende lagen van verscheidene aard. Het gaat hierbij waarschijnlijk om een door zeewateractiviteiten oneffen geraakt terrein, dat laagsgewijs in periode van na de bedijking van 1200 tot ca. 1400 is geëgaliseerd.
- Een latere brede geul door deze zone
- Ten zuiden hiervan een breed aangezette sloot die is opgevuld in de 20^e eeuw.
- Een klein hoekje in het westprofiel van put 4 van een postmiddeleeuws bakstenen muurfundament.
- Overige grondsporen die wijzen op Middeleeuwse en postmiddeleeuwse bewoning

Bewoning voorafgaand aan de motteberg?

Sporen van bewoning voorafgaand aan de motteberg zijn niet aangetroffen. Slechts één scherf is met zekerheid in de vroege Middeleeuwen te dateren: een scherf afkomstig van een pot die is vervaardigd in Badorf in het Duitse Rijnland tussen 750 en 900. De scherf, afkomstig uit een latere vulling van de gracht van de motteberg, is enigszins verweerd. Van enkele scherven die als Vlaamse waar zijn gedetermineerd is de datering minder duidelijk. Het gaat om fragmenten afkomstig van op de draaischijf vervaardigde potten. Ze kunnen in de vroege, maar ook volle Middeleeuwen worden gedateerd. De context past eerder bij een datering in de volle Middeleeuwen.

Op basis van de aanwezigheid van de Badorf-scherf kan worden verondersteld dat bewoning voorafgaand aan de aanleg van de motteberg in de nabijheid heeft plaatsgevonden. De scherf kan echter ook met grond van elders naar deze locatie zijn vervoerd (denk hierbij aan de mate van verwerking).

De motteberg

Ter hoogte van de geplande centrale hal, in het noordelijke gedeelte van het onderzoeksterrein tegen de zuidgevel van het huidige verpleeghuis, is bij het verdiepen een aantal dagzomende lagen aangesneden die waren omgeven door een opgevlude gracht.

In het profiel door deze lagen langs de gevel van de huidige bouw was duidelijk te zien dat het hierbij gaat om verschillende ophogingslagen (afb. 6). De meest centraal aangesneden laag (spoor 9, aan de noordzijde) behoorde waarschijnlijk tot een eerdere of wellicht de oudste ophogingsfase van de motteberg. Mogelijk de eerste centrale woonterp. Het grootste gedeelte van de centrale terp bevond zich naar alle waarschijnlijkheid op de locatie waar nu de ruimte van de technische dienst en een gedeelte van de huidige keuken van het verpleeghuis zich bevinden. Verder zijn in het profiel grachten uit verschillende fasen te zien.

Hieronder volgt een chronologische reconstructie van de opbouw van de motteberg. Deze is samengesteld op grond van de waargenomen stratigrafie en de datering van het in de verschillende lagen aangetroffen aardewerk.

- 1100-1325/75 Resten van een vroege fase van de motteberg

De oudste antropogene laag die tijdens de opgraving is aangesneden is spoor 9 die zowel in het vlak in put 3, als in het noord- en oostprofiel van deze put is aangetroffen (zie ook afb. 6). We hebben hier vermoedelijk te maken met een ophogingslaag behorende bij één van de vroegste fasen of wellicht de oudste ophogingsfase van de motteberg. De ophogingslaag bestond uit grijze klei met gele leem/zavelbrokken. Het is lastig om de laag op basis van het materiaal te dateren omdat de datering nogal uiteen loopt. Eén scherf is afkomstig van een pot vervaardigd in het Belgische Maastrand tussen 1100 en 1250. Drie scherven zijn gedetermineerd als grijsbakkend aardewerk en worden gedateerd tussen 1300 en 1500. De datering van het grijsbakkend aardewerk is laat ten opzichte van de overige scherven die zijn gevonden in relatie tot de gracht behorende bij de motteberg en de latere ophogingslagen. De scherven zijn verzameld tijdens het aanleggen van het tweede vlak in put 3, waarin zich later enkele latere ingravingen bleken te bevinden. Het is niet uit te sluiten dat de scherven uit de periode 1300-1500 aan een dergelijke 'verstoring' toegeschreven moeten worden.

Rondom de motteberg lag mogelijk vanaf het begin een gracht. Deze is zowel in put 3 als in put 4 waargenomen in verschillende profielen. In put 3 gaat het om de sporen 25, 27, 42 en 45 (afb. 6), in put 4 om de sporen 93 tot en met 95 en 97 tot en met 99 (niet afgebeeld). In de verschillende vullingen van de gracht bevinden zich slechts enkele aardewerkscherven die gecombineerd een einddatering geven in de periode 1325-75. De gracht had een diepte van 1 tot 1,5 meter.

- 1325-1375 Uitbreiding en verhoging van de motteberg

In deze periode is de motteberg vergroot. Meerdere ophogingslagen boven op de oudst waargenomen gracht wijzen hierop. Uit deze ophogingslagen komen scherven uit de periode 900-1250, die met de aangebrachte grond voor de ophoging van de berg van elders zijn aangevoerd. Uit één ophogingslaag kwam ook een grote scherf die tussen 1350 en 1450 is gedateerd. Deze scherf geeft de datering aan de uitbreiding.

Gezien de grote hoeveelheid baksteen die tijdens het proefonderzoek in werkput 2 is gevonden, heeft er vermoedelijk een bakstenen gebouw op de 'berg' gestaan.

De vergrote motteberg was door een gracht omgeven. Deze gracht is in het vlak en het noordprofiel van put 3 aangesneden, tevens in enkele coupes in put 4. De geringe hoeveelheid vondsten in de gracht is opvallend. Het kan gedeeltelijk met het herhaaldelijk opschonen van de gracht te maken hebben, maar ook met de locatie van het gebouw dat ooit op de motteberg heeft gestaan.

1550-1575 Opvulling van de gracht rond de motteberg

De gracht heeft lang opengelegen, getuige het aardewerk dat in de vulling ervan is aangetroffen: zeven scherven uit de periode 1300-1550, maar ook twee scherven uit de periode 1550-1700. Aan de hand van deze laatste scherven is de einddatering van de gracht bepaald, deze moet (gedeeltelijk) kort na 1550 zijn gedempt. Ter hoogte van de voormalige gracht heeft daarna nog lange tijd een sloot gelegen (zie hieronder).

De sloot

Zoals het zich in het vlak van de putten 3 en 4 liet aanzien, lijkt de gracht aan de zuidzijde van de motteberg te zijn oversneden en vergraven door een rechte sloot met een oost-west oriëntatie (afb. 4, sloot met raster). Het is nog onduidelijk of deze sloot de ringgracht van de motteberg heeft oversneden en derhalve grotendeels heeft doen verdwijnen. De andere mogelijkheid is dat de sloot zelf de ringgracht vormt en dus gezien kan worden als een vervolg van de gracht van de motteberg. Deze laatste optie is het meest waarschijnlijk wanneer we kijken naar het tweede vlak van put 2 en het vlak dat kon worden gedocumenteerd in put 10 (zie hoofdstuk 3.2.5). Uit de onderste vullingen van deze sloot kwam voornamelijk aardewerk uit de periode 1500-1700. In de laatste vullingen bevond zich aardewerk dat wordt gedateerd in de periode 1675-1750.

De bruin opgevulde depressie

Ten zuiden van de sloot is gezocht naar aanwijzingen van een verdwenen voorhof of voorburcht (zie afb. 4). Studie van oude kadasterkaarten en de daarin aangegeven oude perceelindeling doen vermoeden dat het oude voorhof zich op deze locatie heeft bevonden.¹¹ In de opgravingsputten zijn echter geen aanwijzingen hiervoor aangetroffen. Wel zijn op deze locatie een bruin opgevulde depressie en meerdere kuilen opgevuld met oud bouwpuin aangetroffen. Ook zijn oneffenheden in het oude terrein met ouder bouwpuin en ander afval opgevuld; vermoedelijk om het terrein te egaliseren (zie hieronder).

Tot ca. 1500 bevond zich een brede depressie ten zuiden van de motteberg. Deze is opgevuld met veel baksteenpuin van bakstenen van flink formaat. In de in februari van 2002 opgegraven IVO-werkput 2 is een zeer grote verzameling baksteenpuin op de bodem van deze depressie aangetroffen. Het aardewerk tussen dit puin dateerde in de periode 1300-1500. Het aardewerk uit de laag er direct boven dateerde in de periode 1300-1450. De depressie oversneed in het westen een zavelige afzetting die eveneens materiaal bevatte. Dit materiaal dateerde in de periode 1300-1550. De depressie werd in het noorden oversneden door de hierboven beschreven sloot. Duidelijk is dat er sprake is geweest van een forse steenbouw. Het formaat van de bakstenen wijzen op een datering in de 15^e -16^e eeuw. We kunnen hierbij denken aan een gebouw op de motteberg, maar ook aan gebouwen op en muren rond een voorburcht. Rond 1500 zijn de stenen constructies gesloopt en met het puin is de reeds aanwezige depressie opgevuld. Ten zuiden van de depressie lijken verdere oneffenheden in het terrein met bouwpuin en ander afval opgevuld. Dit blijkt uit de meerdere ondiepe kuilen met baksteenpuin en andere ondiepe kuilen met een vuilzwarte vulling.

Het is mogelijk dat de depressie in samenhang stond met de originele ringgracht van de motteberg. De precieze aard van de depressie is echter niet te herleiden. Mogelijk staat de depressie in verband met de hier gesitueerde voorhof. Dit is echter minder waarschijnlijk aangezien uit de oversnijdingen blijkt dat de depressie op zijn vroegst aan het begin van de 15^e eeuw is ontstaan (zie hieronder).

De depressie kan echter ook wijzen op de aanwezigheid van een later aangelegde vijver verbonden met de ringgracht of een verbreding van de ringgracht op deze locatie. De depressie is zoals gezegd waarschijnlijk rond 1500 opgevuld. Op de plaats van de oorspronkelijke ringgracht is de hierboven beschreven sloot in stand gehouden of later opnieuw uitgegraven

De zone ten zuiden van de depressie

De depressie oversneed lagen die meerdere verzakkingen in de ondergrond ten zuiden van de depressie hebben opgevuld (zie afb. 4 en 7). Verscheidene van deze lagen waren eveneens vuil zwart van kleur. In het vlak vertoonden deze lagen een zeer grillige contour. In de aangelegde profielen bleek het om dagzomende lagen van opgevulde depressies, vermoedelijk veroorzaakt door kreekgeulen en -geultjes. Deze oneffenheden zijn opgevuld met vuile, zwarte en grijze lagen.

Enkele van deze lagen bevatten aardewerk uit de periode 900-1250. Een andere laag bevatte ook aardewerk uit de periode 1400-1550. Deze laag werd oversneden door de hierboven beschreven

¹¹ De Koning-Kastelijn 2001, 10-11

depressie, die opgevuld is met veel baksteenpuin. Op grond hiervan moet het ontstaan van de depressie op zijn vroegst aan het begin van de 15^e eeuw gedateerd worden en dus niet gelijktijdig met de verhoging van de motteberg in de 14^e eeuw. Bij deze zone gaat het waarschijnlijk om een door verschillende kreeklopen oneffen geraakt terrein, dat laagsgewijs in periode van na de bedijking van 1200 tot ca. 1400 is geëgaliseerd. Het terrein (met mogelijk al het eerste woonterpje) lag volgens De Koning-Kastelijn namelijk tot ca. 1200 nog geheel buitendijks “.. in een landschap dat onder invloed stond van de Schelde met z'n krekken en stroomgeulen”.¹²

Een brede geul door de ‘rommelige zone’

De zone met de verschillende vermoedelijke kreekgeultjes en vuile opvullingslagen werd doorsneden door een relatief brede geul in NW-ZO-richting (zie afb. 5). De geul bevatte aardewerk dat is gedateerd in de periode tussen 1100 en 1400. Vermoedelijk is deze geul kort voorafgaand aan het ontstaan van de depressie opgevuld.

De moderne sloot

Ten zuiden van de rommelige zone is een breed aangezette moderne sloot (zie afb. 5). Materiaal uit de vulling hiervan stamt nog uit de 20^e eeuw. Deze sloot zal de grens zijn geweest tussen de boomgaard in het noorden, waarin de motteberg heeft gestaan en de noodbebouwing na de oorlog in het zuiden.¹³ In het terrein ten zuiden van deze sloot zijn ook vrijwel uitsluitend moderne verstoringen in het vlak opgetekend. De locatie van de sloot komt opvallend overeen met de perceelsgrens op de kadastrale kaart uit 1823 (afb. 3).

Afb. 7. Overzicht van put 4, kijkend naar het zuidwesten

Het bakstenen muurfundament

In het westprofiel van de uitgegraven bouwkuil van de toekomstige zuidvleugel is de zuidoosthoek van een fundament van baksteen aangetroffen. Omdat het buiten het onderzoeksgebied ligt en niet bedreigd wordt door de nieuwbouw, kon dit fundament niet verder

¹² De Koning-Kastelijn 2001, 9

¹³ zie bijvoorbeeld de luchtfoto in De Koning-Kastelijn 2001, 7

onderzocht worden. De bakstenen hadden een formaat van 18x8x4 cm. Bij bakstenen van dit formaat dienen we eerder aan een postmiddeleeuwse dan aan een middeleeuwse datering te denken. Het is derhalve de vraag of dit fundament behoort heeft aan een constructie behorende bij de voorburch van de (middeleeuwse) motteberg. Het is eerder waarschijnlijk dat we hier met resten van het kleine huis aan de zuidzijde van de motteberg, dat vermoedelijk aan het eind van de 18^e eeuw is gebouwd.¹⁴

Overige grondsporen

In de zone rond de bruin opgevulde depressie zijn enkele paalsporen aangetroffen (zie afb. 5). Aardewerk uit enkele van deze sporen wijst op een datering rond 1500. Het is onduidelijk of het bij de paalsporen gaat om sporen van een structuur.

Onder het stukje muurfundament is een diep, smal spoor gevonden, waarin de scherven van een vrijwel gehele pot staken. Deze scherven zijn gedateerd in de periode 1300-1400. Dit gevonden grondspoor wijst op bewoningsactiviteiten in de tijd dat de motteberg in gebruik was. Of het hierbij gaat om activiteiten op een voorburch of erbuiten is helaas onduidelijk.

Daarnaast zijn er meerdere ondiepe kuilen gevonden met baksteenpuin of een vuile, zwarte vulling. De bakstenen, veelal gebroken, vertonen dezelfde maten als de bakstenen uit de bruin opgevulde depressie. De kuilen lagen in het gebied rondom de depressie. Het ligt derhalve voor de hand om de opvulling van de kuilen eveneens rond 1500 te dateren.

Conclusies

Het uiterlijk van het landschap ter plaatse van de motteberg en zijn omgeving was sterk bepaald door de activiteiten van de zee. Verscheidene krekken lieten smallere en breder geulen achter. In de 12^e eeuw zijn de door de krekken veroorzaakte depressies in het land grotendeels opgevuld. Het is onduidelijk of dit door mensenhand of op natuurlijke wijze is gebeurd. In ieder geval bevond zich in de opvullingslagen van de depressies archeologisch materiaal, waarvan het aardewerk gedateerd kon worden. De archeologische vondsten wijzen op bewoningsactiviteiten in de directe nabijheid van het terrein van de motteberg vanaf ongeveer de 10^e eeuw. Rond 1100 is waarschijnlijk een woonheuvel opgeworpen. Deze had mogelijk vanaf het begin een gracht. De datering komt overeen met andere voorbeelden uit de regio. In het gebied rondom Goes heeft onderzoek naar twee mottebergen bij Kapelle aangetoond dat de eerste woonterpen in de 12^e eeuw zijn opgeworpen.¹⁵ De vroegste mottefasen van de mottebergen van Borsele en Westkerke op Tholen zouden mogelijk al uit de 11^e eeuw stammen.¹⁶ De aard van de bewoning op de woonheuvel van Goes is onduidelijk. Het grootste gedeelte van de heuvel bevond zich namelijk ter hoogte van de huidige bouw van het Verpleeghuis. Daarnaast is de zone er direct omheen dermate door latere activiteiten in de vorm van de aanleg van een gracht en een sloot verstoord, dat ook hier de aard van de bewoning onduidelijk blijft.

Op grond van het aardewerk moet de verhoging en tweede fase van de motteberg en mogelijk ook kasteelberg pas in de 14^e eeuw gedateerd worden (waarschijnlijk in het midden van deze eeuw). Dit is in vergelijking met andere mottebergen aan de late kant. Van de mottebergen bij Kapelle wordt aangenomen dat zij in de 13^e eeuw zijn verhoogd en uitgebreid.¹⁷ Dat in de 14^e eeuw nog de noodzaak bestond voor een versterkte burcht blijkt uit het voorkomen van funderingsresten op de voorburch van de motteberg te Maelstede.¹⁸ De aard van de bebouwing op de verhoogde motteberg is onbekend. Mogelijk wijst het vele puin van grotere rode bakstenen op een imposante stenen constructie. De bakstenen kunnen echter ook van constructies op de voorburch zijn.

De motteberg was door een brede gracht omgeven die vermoedelijk nog tot kort na 1550 heeft open gelegen (maar bleef voortbestaan als sloot). De bebouwing van de motteberg is mogelijk al in de 15^e of vroege 16^e eeuw verdwenen.

In het zuidelijke deel van de gracht van de motteberg ligt een sloot die rond 1750 is gedempt. Enerzijds kan het zijn dat slechts een deel van de gracht is gedempt en dat het overige deel als sloot is blijven voortbestaan (in ieder geval aan de zuidzijde van het complex). Anderzijds kan het zijn dat de sloot pas later is ingegraven in de voormalige gracht en dat een relatie gelegd kan worden met de nieuwe perceelindeling uit 1628. Op basis van de later opgegraven gegevens in put 10 gaat de voorkeur uit naar de eerste optie.

¹⁴ Zie hiervoor De Koning-Kastelijn 2001, 10

¹⁵ Oele 1977 en Van Heeringen 1992, 123

¹⁶ Van Heeringen 1995

¹⁷ Van Heeringen 1992, 124; Oele 1977

¹⁸ Oele 1977

Ten zuiden van deze sloot bevond zich een onderin met veel baksteenpuin opgevulde depressie. De aard van de depressie, die in de 15^e eeuw is ontstaan, is onduidelijk. Het zou om een vijver of om een extra verbreding van de gracht rond de motteberg kunnen gaan. De opvulling van de depressie moet rond 1500 gedateerd worden. Dit zal gepaard zijn gegaan met een uitgebreide sloopfase van stenen constructie op en rond de motteberg.

Dat het uiterlijk van het landschap rond de motteberg erg werd bepaald door krekken blijkt uit de aangetroffen hoeveelheid van verschillende opvullagen in de aangelegde profielen door de zone ten zuiden van de opgevulde depressie. Ter egalisering van het terrein zijn de geulen waarschijnlijk in de 14^e eeuw grotendeels opgevuld. Dit kan te maken hebben gehad met de verhoging van de motteberg en de verdere inrichting van het gebied er omheen.

De aanwezigheid van het vele bouwpuin en het geëgaliseerde terrein zouden de oorspronkelijke aanwezigheid op deze locatie van een voorburcht kunnen impliceren. Desondanks is het onmogelijk geweest tijdens het onderzoek duidelijke sporen en aanwijzingen voor een dergelijke voorburcht te vinden. Bekende voorburchten waren net zoals de mottebergen door een gracht omgeven.¹⁹ Daarnaast zullen van versterkingen op een voorburcht ook funderingsresten en/of uitbraaksleuven resteren.²⁰ Aangezien in de opgegraven terreindelen wel veel bouwpuin is aangetroffen, maar geen duidelijke sporen van een gracht of funderingen en/of uitbraaksleuven, kan gesteld worden dat de voorburcht ofwel in de directe nabijheid heeft gelegen, ofwel toch gedeeltelijk ter hoogte van de opgravingsputten aangesneden is, maar door de latere verstoringen niet meer goed te herkennen is.

Het gebied ten zuiden van de hierboven beschreven zone is grotendeels verstoord door een moderne sloot en sporen die in verband kunnen worden gebracht met de sloop van noodwoningen die in de jaren 50 van de vorige eeuw hier hebben gestaan.

3.2.3 De opgraving van twee proefsleuven ter hoogte van de noordelijke vleugels van de nieuwbouw (stap 2 van het gefaseerde onderzoek, werkputten 5 en 6, afb. 5).

In de noordoostelijke sleuf (werkput 5) is in eerste instantie verdiept tot direct onder de 'bouwvoor' teneinde nog functionerende leidingen en kabels op te sporen. Het (tussen-)vlak lag grotendeels boven in een (ca. 20 cm dikke) puinlaag met (sub-)recent materiaal. Aangezien hier geen archeologische grondsporen aanwezig waren, is direct verdiept tot onder de puinlaag (op ca. NAP) . In het op dit niveau aangelegde vlak zijn eveneens geen archeologische grondsporen gevonden. Langs de westkant van de sleuf is het vlak nog verdiept en het westprofiel gedocumenteerd. In het profiel was alleen sprake van ongestoorde kleisedimenten.

In werkput 6 is dezelfde tactiek gehandhaafd als in put 5. Hier moest rekening gehouden worden met functionerende leidingen/kabels en rioleringen. Zodoende is opnieuw een (tussen-)vlak aangelegd direct onder de bouwvoor boven in een dunne puinlaag. Aangezien in het (tussen)vlak direct onder de bouwvoor geen sprake was van archeologische sporen, is meteen verdiept naar het niveau onder de dunne puinlaag. In het op dit niveau aangelegde vlak is in het uiterste zuiden van de sleuf tussen alle kabels en leidingen een gedeelte van een greppel aangesneden die aardewerk uit de Late Middeleeuwen bevatte (op een diepte van ca. -0,12 m NAP). Dit is nader beschreven in hoofdstuk 3.3.1. Verder zijn in de sleuf geen archeologische sporen aangetroffen. Hier was sprake van ongestoorde kleisedimenten. Uitbreiding van de proefsleuf ter hoogte van de greppel is niet zinvol geacht, aangezien hier de aanwezigheid van een veelvoud van kabels en leidingen, de bouwkuil van de huidige bebouwing en de bestaande bouw zelf het in kaart brengen van het verdere verloop van de greppel onmogelijk maakt.

Concluderend kan gesteld worden dat de proefsleuven, op het korte gedeelte van de aangesneden greppel in het meest zuidelijk gedeelte van werkput 6 na, geen archeologische sporen in de vorm van grondsporen hebben opgeleverd. De oorspronkelijke voorburcht of het voorhof, behorende bij de motteberg, lijkt zich op grond van dit onderzoeksresultaat niet in het noordelijk gedeelte van het onderzoeksterrein te hebben bevonden.

3.2.4 De opgraving van het noordelijk deel van de waterpartij ten oosten van de nieuwe zuidvleugel (stap 8 van het gefaseerde onderzoek, werkput 7)

In de werkput 7 is direct onder de bouwvoor een dik pakket aan puin waargenomen (afb. 5). Dit pakket lag boven een greppel met bovenin een drain uit de jaren vijftig. Deze drain doorsneed het vlak met middeleeuwse sporen. Het vlak zelf bestond uit zavel dat plaatselijk gereduceerd of

¹⁹ Van Heeringen 1992; Oele 1977

²⁰ *ibid.*

geoxideerd was, en hierdoor afwisselend blauwgrijs of vuilgroen/ bruin van kleur was. Tevens was de ongestoorde grond al deels te zien in dit vlak, een zandpakket met geelgrijze of grijze kleur, afhankelijk van de oxidatie respectievelijk reductie. Daarnaast was een zavelig pakket te zien (S1001) met daarin relatief veel aardewerk en bouw materiaal. Het aardewerk dat uit dit pakket is verzameld, kan gedateerd worden van de 15^e tot 19^e eeuw. Dit toont aan dat het vermoedelijk een verspoeld pakket betreft dat natuurlijk is afgezet.

De sporen die op dit vlak aangetroffen zijn, kunnen allemaal gedateerd worden vanaf de Late Middeleeuwen tot aan de Nieuwe Tijd. Spoor 1 loopt oost-west en wordt oversneden door S4. Het spoor heeft een zeer donkere vulling met middeleeuws bouwafval en aardewerk erin. Het betreft hier een deel van de gracht rond de motteberg. Spoor 4 is een noord-zuid georiënteerde sloot. Deze is opgevuld met grond, middeleeuws bouwafval en aardewerk. Het middeleeuws aardewerk uit de vulling van dit spoor, onder andere fragmenten kogelpot aardewerk, heeft echter een vroegere datering dan de andere sporen; circa 12^e -16^e eeuw. Gezien de oversnijding met spoor 1 moet spoor 4 echter later worden gedateerd, na 1550. Wellicht heeft de sloot te maken met de latere ontwikkelingen van de motteberg of de nieuwe perceelsindeling. In dit geval is de projectie van de opgravingsputten op de oude kadastrale kaart interessant (afb. 3). Spoor 1 komt min of meer overeen met de ligging van een perceelsscheiding, vermoedelijk een sloot. De sloot heeft daarom eerder te maken met de nieuwe perceelsindeling. Verder zijn twee kuilen gevonden met een vergelijkbare vulling (S8 en S9). In de eerste kuil is een "Langerwehe"-kruik aangetroffen, met een datering van 1350-1450.

Concluderend kan gesteld worden dat ook in dit gedeelte van het terrein geen structurele resten van een voorhof of voorburch aanwezig waren. Er kan niet met zekerheid aangetoond worden dat de noord-zuid georiënteerde sloot bij een voorhof hoort.

3.2.5 De opgraving aan de westzijde van het verpleeghuis (stap 6 van het gefaseerde onderzoek, werkput 10)

In het sporenvlak onder de afdekkende subrecente puinlaag (op ca. -0,40 NAP) zijn twee humeuze, donkerbruine sporen waargenomen (afb. 5, S1 en 3). Bij het couperen bleek dat beide vullingen zijn van eenzelfde sloot. Op basis van de ligging en de lichte kromming gaan we ervan uit dat deze sloot de motteberg omsloot. Het vondstmateriaal plaatst de vullingen in de 17^e/18^e eeuw. Aan de binnenzijde van de sloot was het vlak sterk verstoord. Toch was te zien hoe de ongestoorde bodem er gevormd wordt door blauwgrijze klei. De bodem buiten de gracht is eveneens kleilig, maar is eerder bruingrijs. Het kleurverschil ligt hoogstwaarschijnlijk aan de ligging van een heuvellichaam aan de binnenzijde, hetgeen zorgt voor een verschillende reductie-oxidatie grens.

Overige archeologische sporen zijn in het opgegraven deel hier niet aangetroffen.

3.3 De vondsten

Tijdens de verschillende deelonderzoeken zijn diverse vondsten verzameld (tabel 2).

Vondstecategorie	Aantal	Gewicht (gr)
Aardewerk	481	10.143.6
Dierlijk bot	168	4.136.4
Keramisch bouw materiaal	123	26.480.6
Glas	10	337.1
Houtskool	2	1.7
Hout	7	6.356.5
Leer	3	22.2
Metaal	34	478.1
Natuursteen	18	5.762.8
Kleipijpen	29	116.7
Schelp	12	32.1
Slak	2	14
Verbrande klei	3	22.2
Vuursteen	2	590.8
Totaal	894	54.494.8

Tabel 2 Overzicht van de vondsten

Ten behoeve van de beantwoording van de onderzoeksvragen zijn de volgende vondstcategorieën nader uitgewerkt. Het aardewerk en de kleipijpen spelen een belangrijke rol bij de datering van de sporen en kunnen eventueel informatie verschaffen over de sociale status van de bewoners. Hetzelfde geldt voor de vondstcategorieën glas en metaal. Onderzoek naar natuursteen kunnen globale dateringen opleveren; deze categorie is echter belangrijker voor de meer informatie over activiteiten binnen een nederzetting, handelsnetwerken en eventueel bouwmethoden. Omdat leer lang niet altijd bewaard is gebleven, vormt het een bijzondere vondstcategorie. Hoewel het slechts enkele fragmenten betreft, zijn deze toch beschreven.

3.3.1 Aardewerk en pijpjarde – S. Ostkamp

Aardewerk

Tijdens de diverse stappen van het archeologische onderzoek naar de historische bewoningsresten van 'Goes Ter Valcke' is een bescheiden hoeveelheid vondsten verzameld. Tijdens het onderzoek zijn nauwelijks grote vondstrijke sporen aangetroffen. Verschillende vondsten afkomstig uit een greppel zijn opgenomen in een catalogus die achter in het rapport is opgenomen (Bijlage I).

De oudste vondsten betreffen enkele scherven van Badorf en 'Karolingisch' grijsbakkend aardewerk. Omdat deze scherven geen typologische kenmerken vertonen, is het niet mogelijk dit materiaal exact te dateren. Een datering in de 10^e eeuw lijkt vooralsnog het meest waarschijnlijk, hoewel niet valt uit te sluiten dat de vondsten uit een iets vroegere periode stammen.²¹

De enige vondstgroep van enige omvang die tijdens de opgraving is aangetroffen, is afkomstig uit een greppel gelegen in put 6 (de sporen 2 en 5). De vondsten uit dit spoor (vnrs. 135 en 137) stammen uit een (archeologisch gezien) relatief korte periode. De typologisch gezien oudste vondsten zijn enkele randen van Maaslandse potten met een zogenaamd manchetvormig profiel (wm-pot-2 – cat. 7). Vrijwel altijd gaat het bij dergelijke potten om tuitpotten. In de literatuur worden Maaslandse potten met 'manchetranden' in het midden van de 12^e eeuw gedateerd, grofweg tussen 1125 en 1175.²² Toch is een datering na 1175 niet geheel uit te sluiten.²³ Naast potten met manchetvormige randen uit het Maasland bevond zich in de put ook een scherf van een imitatie van een vergelijkbare pot in roodbakkend aardewerk (r-pot- – cat. 6). Soortgelijke scherven zijn onlangs ook gevonden in een laat-12^e-eeuwse waterput die werd opgegraven bij de Middelburgse Berghuiskazerne.²⁴ De roodbakkende imitaties zijn mogelijk afkomstig uit Vlaanderen, hoewel een lokale oorsprong vooralsnog niet valt uit te sluiten. In het laatste geval werkten de pottenbakkers evenwel in dezelfde traditie als hun Vlaamse collega's.

Opvallend is dat in de zojuist genoemde Middelburgse waterput geen scherven van kogelpot aardewerk zijn aangetroffen. Bij de bespreking van deze vondstgroep werden voor het ontbreken van dit soort aardewerk verschillende mogelijke verklaringen gegeven. Zo kan het (vrijwel) ontbreken van kookgerei in de waterput er toe hebben geleid dat in de put eveneens geen kogelpotten (kookpotten) terecht kwamen. Enkele scherven van roodbakkende kookpotten en kogelpotten van uit Duitsland geïmporteerd blauwgrijs aardewerk maken het echter onwaarschijnlijk dat kogelpot aardewerk in deze vondstgroep zou ontbreken als dit in de bij de waterput behorende nederzetting ruimschoots voorhanden was. Een tweede mogelijkheid is dat kogelpot aardewerk, dat in Holland, Utrecht en Friesland tot omstreeks het midden van de 14^e eeuw in productie bleef, in Zeeland reeds rond het midden van de 12^e eeuw van de markt verdween. Zeeland valt in dat geval binnen de eerder genoemde Vlaamse pottenbakkerstraditie. Een laatste optie is dat de onderzochte Middelburgse nederzetting, zoals op historische gronden wordt verondersteld, inderdaad een adellijke hof betrof. Hierdoor zou zowel het ongebruikelijk hoge percentage import aardewerk alsmede het ontbreken van kogelpotten kunnen worden verklaard.

Het ontbreken van (gepubliceerd) vergelijkingsmateriaal uit Zeeland maakt het totnogtoe onmogelijk om nadere uitspraken te doen over de Middelburgse vondstgroep en de specifiek Zeeuwse aardewerktraditie uit de tweede helft van de 12^e eeuw. De hier besproken vondsten uit

²¹ Dijkstra & Meijlink 2001, 17.

²² Verhoeven 1998, 68.

²³ Vergelijk: Dijkstra, Ostkamp & Williams 2006, 54.

²⁴ Dijkstra, Ostkamp & Williams 2006, 280-281, nrs. 13 en 14.

Goes Ter Valcke zijn dan ook een welkome aanvulling, al is zonder meer duidelijk dat nog veel meer vondstgroepen nodig zijn om het beeld nader in te vullen. Onder de vondsten uit Goes bevinden zich naast het reeds genoemde Maaslandse aardewerk en de roodbakkende imitatie daarvan tevens scherven van kogelpotten. Deze kookpotten zijn zowel van blauwgrijs aardewerk uit het Duitse Rijnland als wel van kogelpot aardewerk. De blauwgrijze kogelpotten (bg-kog-1 – cat. 3) vormen overigens in het gehele land gebruikelijke vondsten in 12^e-eeuwse contexten. Onder de kogelpotten zijn twee randtypen op basis waarvan typen kunnen worden toegekend: de kp-kog-2 (cat. 1) en de kp-kog-4 (cat. 2). Beide typen zijn late representanten van de groep kogelpot aardewerk. Vergelijkbare late kogelpotten zijn onder meer gevonden tussen het productieafval van een 13^e-eeuwse pottenbakker uit Haarlem.²⁵ In Goes moet kogelpot aardewerk derhalve tot in de late 12^e of mogelijk zelfs vroege 13^e eeuw in gebruik zijn gebleven. Een aanvoer van deze producten uit Holland of Utrecht is niet uit te sluiten. Het blijft dus vooralsnog onduidelijk of het voorkomen dan wel het ontbreken van kogelpotten samenhangt met de handelsnetwerken waarin de bewoners Middelburg en Goes actief waren of dat hier andere oorzaken aan ten grondslag liggen. De onderzoekslocatie in Goes betreft (eveneens) een adellijke woonplaats. De hier gevonden kogelpotten maken in ieder geval duidelijk dat dit type kookgerei omstreeks 1200 in Zeeland ook nog in een dergelijke sociale omgeving werd gebruikt.

Twee andere vondsten uit dezelfde vondstgroep zijn eveneens van belang om nader te worden besproken. Het gaat hierbij om twee bakpannen met holle stelen. De totnogtoe oudste vondsten van roodbakkende bakpannen uit Nederland zijn afkomstig uit de regio Rotterdam. Het gaat hierbij om bakpannen die zijn opgegraven in nederzettingen die in de 12^e eeuw, mogelijk in 1164, overstroomden.²⁶ In Goes zijn enkele bakpannen gevonden die uit ongeveer dezelfde periode stammen. De roodbakkende pannen (r-bak-45 – cat. 5) zijn van een type dat eerder in Nederland is aangetroffen.²⁷ Een grijsbakkende bakpan (g-bak-1 – cat. 4) heeft hetzelfde model als de rode pannen. De afwerking van de holle stelen doet zelfs vermoeden dat het producten zijn van dezelfde pottenbakker. Zo algemeen als bakpannen met holle stelen vanaf de late 12^e eeuw moeten zijn geweest, zo zeldzaam is een grijsbakkende variant. Voorzover bekend is de grijze bakpan uit Goes het eerste exemplaar dat totnogtoe in ons land werd opgegraven. Het voorwerp is waarschijnlijk een experiment van een pottenbakker die nog niet zo lang rood- en grijsbakkend aardewerk produceerde. De grijze bakpan vormt zo een zeldzame schakel tussen de gebruikelijke bakpannen in kogelpot aardewerk en de roodbakkende exemplaren. Het succes van de roodbakkende bakpannen moet waarschijnlijk vooral worden gezocht in de geglazuurde bodem van de pannen. Het gladde glazuur moet bij het bakken en braden van spijzen een verademing zijn geweest ten opzichte van de zeer poreuze bakpannen in kogelpot aardewerk. En hoewel de grijze bakpan minder poreus was dan een pan in kogelpot aardewerk bewijst het geheel ontbreken van dergelijke voorwerpen in vondstcontexten dat onze pottenbakker geen succes zal hebben gehad met zijn experiment.

Naast de zojuist besproken laat-middeleeuwse vondsten zijn er tijdens de diverse onderzoeken verschillende fragmenten van aardewerk uit latere perioden aangetroffen. Deze vondsten laten zien dat er bij Ter Valcke (of in de nabije omgeving) vanaf ongeveer 1100 tot op de dag van vandaag onafgebroken bewoning heeft plaatsgevonden. De vondsten kunnen vooral worden gebruikt om specifieke sporen te dateren. Veel meer informatie is er door de vaak geringe omvang van de vondstgroepen en de erg fragmentarische toestand waarin de vondsten verkeren nauwelijks aan te ontlenuen.

Pijpaarde

Het onderzoek heeft 27 fragmenten van kleipijpen opgeleverd, waarvan tien (delen van) pijpenkoppen en zeventien delen van stelen. Ze zijn vooral van belang voor het dateren van sporen. Een opvallende, weliswaar losse vondst uit deze categorie is een in Gouda gemaakte kleipijp met daarop de wapens van Groningen en Leeuwarden en met het hielmerk 'WP' (afb. 8). Deze pijp is vervaardigd in de werkplaats van Jan Gerritse de Jong (1751-1781), tussen ca. 1740 en 1755.²⁸ Een andere Goudse pijp kan op basis van de vorm en een op de pijpenkop aanwezig wapen tussen ca. 1740 en 1775 worden gedateerd. Op het hielmerk staat 'WS' met een kroontje erboven ('WS gekroond') en aan de zijkant bij het hielmerk is het wapen van Gouda te zien. Dit wapen is niet voor niets aangebracht. In de eerste helft van de 18^e eeuw ondervinden de Goudse

²⁵ Jacobs, Olthof & Pavlovic 2000, 42-43.

²⁶ Janssen 1983, 137.

²⁷ Zie bijvoorbeeld: Clazing & Ostkamp 2006, 113.

²⁸ Met dank aan D.H. Duco (Pijpenkabinet Amsterdam).

pijpmakers een toenemende concurrentie uit andere plaatsen. Het Goudse product wordt veel geïmiteerd. Het pijpmakersgilde zoekt daarom naar een vorm van bescherming. Deze bescherming wordt verkregen in 1739 wanneer de Staten van Holland en West-Friesland octrooi verlenen aan de Goudse pijpmakers. Het octrooi houdt in dat alleen Goudse pijpmakers die lid zijn van het gilde het Goudse stadswapen mogen plaatsen op de zijde van de hiel van de pijp.²⁹ Behalve enkele fragmenten van kleipijpen is één fragment van een pijparden beeldje gevonden. Op dit fragment is een stukje van het gewaad zichtbaar met mogelijk een arm. Dit fragment kan enerzijds dateren uit de late 15e/vroeg 16e eeuw, dan kan het een beeldje van een heilige zijn. Dit soort beeldjes waren erg populair juist in die periode. Anderzijds kan het dateren uit de late 17^e/vroeg 18^e eeuw. Als dit zo is, gaat het eerder om een profane voorstelling, bijvoorbeeld de afbeelding van een beroemde zeevaarder.

Afb. 8. Pijpenkop van Goudse makelij, ca. 1740-55

3.3.2 Glas

Tijdens het onderzoek zijn tien glasfragmenten geborgen. Hierin zijn twee vormen herkend, de overige scherven konden niet aan een bepaald voorwerp worden toegeschreven.

De eerste vorm betreft de bodem van een groene wijnfles uit de 18^e eeuw, afkomstig van een bolvormige fles met mogelijk een uitgezakte buik en een opgestoken bodem. Het is een in die tijd veel voorkomend type fles. De bodem is gevonden in de sloot die ter hoogte van de voormalige gracht van het mottekasteel lag.

De tweede vorm betreft eveneens een fles. Hierbij gaat het om een bodem van bruin glas van een klein flesje (de diameter van de bodem is 2 cm) waarvan de functie onbekend is. Op de bodem staat het nummer 15 in reliëf. Het flesje kan worden gedateerd tussen ca. 1850 en 1950 en is gevonden in een recente rioolsleuf.

3.3.3 Metaal³⁰

Er zijn 31 voorwerpen van metaal gevonden (tabel 3). Negentien voorwerpen zijn van ijzer, de rest is van een koperlegering of lood. Het grootste deel van de ijzeren voorwerpen is te sterk gecorrodeerd om gedetermineerd te kunnen worden. Wel zijn een vijftal spijkers en een mes herkend. Het mes is afkomstig uit de greppel spoor 2/5 van put 6 waarvan het aardewerk hierboven is besproken. Deze greppel dateert uit de late 12^e of vroege 13^e eeuw.

²⁹ Duco 1987, 77.

³⁰ Met dank aan C. Nooijen.

Voorwerp	Aantal
Knoop	4
Mes	1
Munt	3
Kogel	2
(Bevestigings)ring	1
Vingerhoed	2
Spijker	5
Onbekend	13
Totaal	31

Tabel 3 Overzicht van de metaalvondsten

Vier knopen zijn afkomstig van kledingstukken. Hiervan hebben twee kleine knopen een bol kopje en een draadoog. Ze zijn van een koperlegering en gegoten. Eén hiervan heeft een blad motief versiering, de ander een vlechtwerkmotief. Veel vergelijkbare knopen zijn gevonden in de Weesperstraat en onder het Weesperplein te Amsterdam tijdens de aanleg van de metro. Ze dateren uit het laatste kwart van de 16e eeuw en de eerste helft van de 17e eeuw.³¹ Deze knopen maakten zeer waarschijnlijk onderdeel uit van de sluiting van een wambuis. Het was in die tijd mode om vooral veel (kleine) knopen op de wambuis te hebben. Eén van de knopen is afkomstig uit de vulling van de gedempte gracht van het mottekasteel (ca. midden 17e eeuw), de ander is afkomstig uit een meer recente context.

Een derde knoop heeft op de licht bolle voorkant een 'R' staan, aan de achterkant bevindt zich een bevestigingsoogje. De knoop heeft mogelijk op een militair uniform gezeten en dateert uit de 19^e eeuw. Een relatie met de sporen is niet te leggen, de knoop is een losse vondst.

De laatste knoop betreft een platte kern van een knoop waarom heen een stukje stof of draad was bevestigd. Ook deze knoop heeft een bevestigingsoog. De datering is onbekend.

Twee vingerhoeden worden gedateerd in de eerste helft van de 17^e eeuw.³² Ze zijn van het gesloten type (met een dichte bovenkant) en zijn gegoten uit een koperlegering. Aan de buitenkant zijn met de hand vele putjes ingeslagen. Beide zijn afkomstig uit de vulling van de gracht van het mottekasteel (ca. midden 17^e eeuw).

Twee ronde loden kogeltjes hebben een diameter van 1,1 en 1,5 cm. Het is niet te zeggen uit welk wapen ze afkomstig zijn. De datering is ook lastig. Wel kan worden gemeld dat de kogels vanaf de 16^e eeuw tot de Napoleontische rond waren. Beide kogels zijn afkomstig uit de vulling van de gracht van het mottekasteel; ze moeten dus vóór ca. 1650 worden gedateerd.

In totaal zijn drie munten/rekenpenningen gevonden. De munten zijn gedetermineerd door drs J.E.L. Pelsdonk van het Geld en Bankmuseum. Bij het aanleggen van het vlak in put 7 zijn twee munten bij elkaar gevonden in een laag net buiten de tweede grachtfase van het mottekasteel (vnr 142). Daarom kan gesproken worden van een kleine muntschat. De eerste betreft een groot uit de Nederlanden (Maria van Bourgondië, 1477-1482). De muntplaats is niet te determineren. Op de voorzijde is een grote versierde M in een veelpas te zien, het omschrift is onleesbaar.³³ Op de keerzijde is een kort versierd kruis afgebeeld, het omschrift is onleesbaar. De tweede munt betreft een halve stuiver uit 1488. Deze is geslagen in Nijmegen. Op de voorzijde is een leeuw met dubbele staart te zien en een wapenschild met dubbele adelaar. Op het omschrift staat MONETA NOVA NOVIMAGEN. Op de keerzijde staat een kort dubbel versierd kruis met het volgende omschrift: ...ANN...CCCC LXXXVIII.³⁴

Als laatste wordt hier de rekenpenning uit het Duitse Rijk genoemd. Deze is geslagen in Neurenberg tussen 1562 en 1586.³⁵ De munt is gevonden tijdens het verwijderen van de bovengrond in put 4 en betreft een losse vondst.

³¹ Baart *et al.* 1977, 183, 191 en 193.

³² Baart *et al.* 1977, 146.

³³ NUMIS 1074107.

³⁴ NUMIS 1074109.

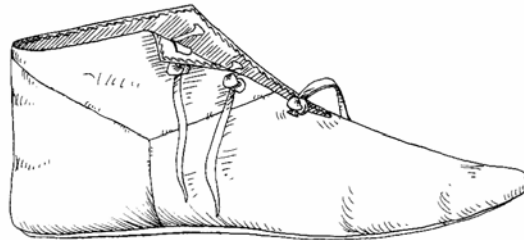
³⁵ NUMIS 1074106.

3.3.4 Leer – O. Goubitz

In totaal zijn drie fragmenten leer geborgen. Ze zijn afkomstig uit de vulling van de tweede grachtfase van het mottekasteel, maar gevonden op verschillende locaties. Vondstnummer 90 bestaat uit twee schoenfragmenten: een tussenzool en een loopzool, beide gemaakt uit runderleer. Het fragment loopzool kan worden gedateerd tussen 1500 en 1600.

In vondstnummer 105 bevindt zich een stuk hielleder van runderleer, ook afkomstig van een schoen. Aan de hand van de vorm en de aanwezige knoopsgaten (minimaal 3) kon het fragment worden toegewezen aan schoentype 75, dat wordt gedateerd tussen 1400 en 1500. Dit fragment moet dus met grond van elders in de vulling van de gracht zijn terechtgekomen. Een reconstructie van een dergelijke schoen is te zien op afbeelding 9. Het is een in die tijd veel voorkomend type schoen.

Afb. 9. Een voorbeeld van schoentype 75 (uit Goubitz et al. 2001).

3.3.5 Natuursteen³⁶

Tussen het natuursteen bevinden zich verschillende stukjes leisteen afkomstig van dakbedekking. Eenmaal was het bevestigingsgat nog aanwezig. Er zijn verschillende soorten lei herkend: grijze, groengrijze en paarse lei. Aan de hand hiervan kan de herkomst worden bepaald. Het groengrijze en paarse leisteen is afkomstig uit de Maasvallei in België. Een bekende groeve is bijvoorbeeld bij Fumay. De grijze lei kan zowel uit het Rijnland in Duitsland als uit de Maasvallei afkomstig zijn. De meeste leisteen vondsten zijn afkomstig uit de vulling van de voormalige gracht van het mottekasteel. Het gaat niet om grote hoeveelheden leisteen, dus het is de vraag in hoeverre er op de motteberg een gebouw met een leistenen dak heeft gestaan. Het is wel aannemelijk dat een gebouw met een dergelijke status was voorzien van lei.

Meer natuursteen is aangevoerd vanuit België. Het betreffen twee fragmenten Doornikse kalksteen en een stuk kalkzandsteen. Dit laatste stuk kan echter zowel afkomstig zijn uit Oost Vlaanderen als uit Noordwest Frankrijk. Dit natuursteen werd naar onze streken vervoerd om gebruikt te worden als bouwmetaal. Het is afkomstig uit verschillende contexten die zowel te relateren zijn aan het mottekasteel als de periode daarna.

³⁶ Met dank aan E. Kars, natuursteenspecialist bij ADC ArcheoProjecten, voor de determinatie.

4 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die in het Plan van Aanpak / Programma van Eisen zijn gesteld zullen hier worden beantwoord op basis van de bevindingen van het onderzoek. De antwoorden worden per vraag zoals gesteld in hoofdstuk 1.3 gegeven.

Hoeveel van de motteberg is nog aanwezig? Zijn er nog verschillende ophogingsfasen met of zonder bewoningssporen aanwezig? Is er nog een restant aanwezig van de bewoningsfase op een terp, voorafgaand aan de motteberg?

Tijdens het onderzoek zijn restanten van de motteberg en de gracht die de berg omgaf aangetroffen. Aan de zuidzijde van het complex is een pakket aangesneden (spoor 9 in put 3) dat wordt gezien als één van de oudste fasen, dan wel de oudste fase van de ophoging van de motteberg. Buiten (ten zuiden van) dit ophogingspakket ligt de oudst opgegraven gracht. Door latere verstoringen is er echter geen relatie tussen het ophogingspakket en de gracht vast te stellen. Dit betekent dat we aan de hand van de huidige gegevens niet kunnen aangeven of we hier te maken hebben met een oorspronkelijke terp zonder gracht, of dat we al te maken hebben met een volledig mottekasteel omgeven door een gracht. De begindatering is lastig vast te stellen op basis van het vondstmateriaal. Het aardewerk dat wordt gerelateerd met het ophogingspakket dateert tussen 1100 en 1250. Dat betekent dat het complex in ieder geval na 1100 is ontstaan. In de vulling van de oudste gracht bevinden zich verschillende aardewerkscherven op basis waarvan het dempen ervan gedateerd kan worden tussen 1325 en 1375.

Op de oudste gracht bevinden zich opnieuw ophogingsopakketten met een hellingshoek richting het vermoede centrum van de motteberg. We hebben hier te maken met een uitbreiding van de motteberg die rond 1350 gedateerd moet worden. Het vele puin dat is aangetroffen wijst op de aanwezigheid van een bakstenen constructie of gebouw in de nabijheid van de motteberg. Het complex werd opnieuw van een gracht voorzien. Deze is nog in gebruik gebleven tot in het midden van de 18^e eeuw. Met het afgraven van de motteberg zijn tegelijkertijd alle bewoningssporen gewist.

Zo ja, wat is de aard en de datering van de verschillende ophogingsfasen en wat is de aard, de datering en de mate van conservering van de bewoningssporen?

Zie hierboven. Met het afgraven van de motteberg in de jaren '60 van de vorige eeuw en de bouw van het verpleeghuis is van het voormalige mottekasteel nauwelijks meer iets over. De conservering kan dan ook matig worden genoemd. Er is niet alleen veel verdwenen in recente perioden, maar ook al in het verleden. Uit de opgraving is gebleken dat rond 1500 een stenen gebouw is gesloopt, getuige het vele puin in de depressie ten zuiden van de voormalige motteberg. Daarnaast is de voormalige gracht nog eeuwenlang in stand gehouden. Hierbij moet de waterloop regelmatig zijn opgeschoond waarbij vondstmateriaal uit vroegere perioden is verwijderd. De vulling van de gracht was namelijk opvallend 'schoon' wat betreft vondsten.

Zo nee, zijn er nog uitspraken te doen over het ontstaan van de motteberg?

Zie de antwoorden hierboven.

3. Zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van een voorhof bij de motteberg? Tijdens het onderzoek zijn geen duidelijke sporen of aanwijzingen voor een voorburcht gevonden. Het aanwezige puin en enkele paalkuilen wijzen er mogelijk op dat een eventuele voorburcht ter hoogte van het zuidelijk deel van de putten 3 en 4 heeft gelegen. Een tweede gracht die een voorburcht gewoonlijk omgeeft, is niet aangetroffen.

4. Zo ja, wat is de aard, de omvang, de datering en de mate van conservering van dit voorhof, hoe was het ingericht en zijn er meerdere bewoningsfasen te onderscheiden?

Zo nee, zijn er andersoortige bewoningssporen aanwezig? Wat is de aard, de omvang, de datering en de mate van conservering van deze sporen?

Zie het antwoord hierboven. In aanvulling hierop het volgende. Ten noorden van het mottekasteel is een greppel of sloot aangetroffen die op basis van het aardewerk kan worden gedateerd in de late 12^e of vroege 13^e eeuw. Over de functie van de greppel kan niet meer

worden gezegd dan dat deze een functie heeft gehad ten tijde van de oudste fase van het mottekasteel.
Verder zijn er enkele paalkuilen, meer recent muurwerk en een recente sloot aangetroffen.
Omdat het slechts schamele resten zijn, kan hier geen betekenis aan worden gegeven.
Door latere verstoringen zijn de archeologische sporen aangetast, waardoor er sprake is van een matige conservering.

Afb. 10 Reconstructie van een mottekasteel (uit Braat 1961)

5 Synthese en conclusie

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn resten aangetroffen van een mottekasteel, in Zeeland ook wel 'vliedberg' genoemd. Het mottekasteel was een wijd verspreid type kasteel in Nederland en daar buiten. Binnen Nederland zijn concentraties te vinden, zoals in het Rivierengebied, Friesland (stinswieren) en in Zeeland. In eerste instantie werden de 'bergen' in Zeeland gezien als vluchtplaatsen bij overstromingen, vandaar de naam 'vliedberg'. Tijdens diverse onderzoeken, zowel archeologisch als historisch-geografisch, is duidelijk geworden dat de 'vliedbergen' een onderdeel zijn van kleine kastelen, de zogenaamde mottekastelen.³⁷ Enkele tientallen jaren geleden is voor dit type kasteel een definitie opgesteld: 'Een motte is een geheel of gedeeltelijk kunstmatige heuvel met een regelmatige vorm en steile zijden, die gewoonlijk door een droge of natte gracht omgeven wordt. De constructie heeft tot doel de op zijn afgeplatte top staande versterkingen beter te verdedigen en de omgeving te beheersen. Vaak is er een lager gelegen voorburcht of nederhof aan de motte toegevoegd.'³⁸ Op afbeelding 10 is een reconstructie van een mottekasteel te zien. Op dit moment liggen nog ruim dertig van dergelijke 'bergen' in Zeeland. Enkele 'bergen' zijn meer dan 10 meter hoog. Er moeten in het verleden echter zeker 170 of meer 'bergen' in Zeeland hebben gelegen.³⁹

Over de periode van ontstaan heerst nog enige onduidelijkheid. Van enkele mottekastelen zijn dateringen voorhanden. De oudste fase van Borssele met de top op 3,56-3,95 + NAP, dateert mogelijk in de 11^e eeuw, maar zeker in de 12^e eeuw.⁴⁰ Een ¹⁴C-datering van oudste mottefase van de motteberg van Westkerke op Tholen valt in de periode 1020-1032. Van Heeringen gaat daarom uit van een begindatering van deze mottekastelen vanaf het begin van de 11^e eeuw.⁴¹ De begin datering van de motte van Goes ligt daarmee wat later, maar het is niet zeker of we met de ophoging uit de eerste fase te maken hebben, of dat het al een latere fase is.

De opkomst van dit type kasteel hangt samen met de opkomst van de lokale ambachtsheren die in een tijd van het ontbreken van een centraal gezag de macht grepen. In Zeeland ging dit gepaard met de strijd tussen Vlaanderen en Holland over de macht in Zeeland. Lokale ambachtsheren creëerden met de bouw van een mottekasteel een machtsbasis. Voor een groot deel behoorden deze ambachtsheren tot de lokale adel. In de 14^e en 15^e eeuw blijken alleen leden van de hogere adel het hoofd boven water te kunnen houden. De overige ontwikkelden zich niet verder dan groot grondbezitters.⁴²

Ons kasteelcomplex is ontstaan op de rand van de kreekinversierug waarop de stad Goes is ontstaan. Tijdens de opgraving zijn ophogingslagen gevonden die op z'n vroegst worden gedateerd vanaf ca. 1100. Het is niet zeker of we hier te maken hebben met de oudste lagen. Wat betreft datering past het wel in het hierboven geschetste beeld. Rondom deze ophogingslagen ligt een gracht. Door verstoringen uit later tijd kon echter niet met zekerheid worden vastgesteld of de gracht bij de oudste ophogingen hoort. Het blijft daarom de vraag of de oudste ophogingen tot een terp behoren of dat ze al deel uitmaken van een complex bestaande uit een 'berg' en gracht. De volgende fase bestaat zeker uit een heuvel met er omheen een gracht. Hier kunnen we de naam mottekasteel met zekerheid aan verbinden. Deze fase (de uitbreiding) is gerealiseerd tussen 1325 en 1375.

Van de bewoning op de berg weten we niets. Wel is ten zuiden van de berg een grote hoeveelheid baksteenpuin gevonden dat kan wijzen op de aanwezigheid van een stenen gebouw op de berg. Het kan echter ook te maken hebben met steenbouw op de eventueel aanwezige voorburcht. Een voorburcht kon overigens tijdens het onderzoek niet met overtuiging worden aangetoond. Aan de zuidzijde bevonden zich wel verschillende kuilen en paalkuilen die wijzen op menselijke activiteiten. Wanneer wordt gekeken naar de kadastrale kaart van 1823 valt op dat het perceel van de motteberg doorloopt in een rechthoekig deel van het perceel. Het is niet zeker of dit perceel lange tijd één geheel heeft gevormd of dat het later is samengevoegd. Indien dit altijd al één perceel vormde, is het misschien niet vreemd om te veronderstellen dat hier de voorburcht gezocht moet worden.

De gracht rondom de 'berg' is rond het midden van de 17e eeuw gedempt, maar een deel is nog lange tijd in gebruik geweest als sloot. De gebouwen moeten al even daarvoor zijn gesloopt, getuige het eerder genoemde aanwezige puin. Het laatste deel van de gracht werd uiterlijk gedempt rond 1750. Kort daarna moet het terrein opnieuw zijn ingericht waarbij onder andere een buitenhuis op de berg werd gebouwd.

³⁷ Janssen *et al.* 1996, 40.

³⁸ Janssen *et al.* 1996, 38.

³⁹ Besteman 1981, 46.

⁴⁰ Braat 1961.

⁴¹ Van Heeringen 1995, 68.

⁴² Besteman 1981, 46.

Literatuur

Baart, J., W. Krook, A. Lagerwey *et al.*, 1977: *Opgravingen in Amsterdam. 20 jaar stadskernonderzoek*, Amsterdam.

Besteman, J.C., 1981: Mottes in the Netherlands. A provisional survey and inventory, in: J.J. Hoekstra, H.L. Janssen & I.W.L. Moerman, *Liber Castellorum. 40 variaties op het thema kasteel*. Zutphen 1981, 40-59.

Braat, W.C., 1961: De berg van Troje, het stamslot van de heren van Borssele: Eindverslag van het onderzoek, OML 42, 129-44.

Dijkstra, J. & B.H.F.M. Meijlink, 2001: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek langs de Rijksweg 57, vindplaats 4 (ten zuidoosten van Serooskerke)*, Amersfoort (ADC-rapport 117).

Dijkstra, J., S. Ostkamp & G. Williams, 2006: Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne te Middelburg, Amersfoort (ADC-rapport 595).

Clazing, A., & S. Ostkamp, 2006: Aardewerk, in: P.C. de Boer, *In de voetsporen van heren (en) boeren. De ontdekking van een Stenen Kamer aan de Lange Steeg te Alblasterdam*, Amersfoort (ADC Rapport 519), 36-44.

Duco, D.H., 1987: *De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren*, Leiden.

Goubitz, O., C. van Driel-Murray & W. Groenman-Van Waateringe, 2001: *Stepping Through Time. Archaeological footwear from prehistoric times until 1800*, Zwolle.

Heeringen, R.M. van, 1992: Archeologisch onderzoek van de Duivelsberg te Kapelle, Zuid-Beveland, kroniek van Zeeland over 1991, *Archief Mededelingen van het koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 117-143.

Heeringen, R.M. van, 1995: Kolonisatie en bewoning in het mondingsgebied van de Schelde in de vroege Middeleeuwen vanuit archeologisch perspectief, in R.M. van Heeringen, P.A. Henderikx, A. Mars, *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Goes/Amersfoort, 41-70.

Jacobs, E., D. Olthof & A. Pavlovic, 2000: Antoniestraat 6 en 8: potten en putten, *Haarlems bodemonderzoek*, 34, 3-110.

Janssen, H.L., M.M. Kylstra-Wielinga & B. Olde Meierink (red.), 1996: *1000 Jaar Kastelen in Nederland. Functie en vorm door de eeuwen heen*, Utrecht.

Jongepier J., 2001: *Rapport Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI 2^e fase) aan de Valckeslotlaan te Goes*.

Koning-Kastelijn, D. de, 2000: Mottebergen in de ambachtsheerlijkheid van Kloetinge (deel2), *de Spuije, Tijdschrift van de Heemkundige kring De Bevelanden en de Vereniging van Vrienden van het Museum voor Zuid- en Noord-Beveland* 51.

Koning-Kastelijn, D. de, 2001: Mottebergen in de ambachtsheerlijkheid van Kloetinge (deel 2), *de Spuije, Tijdschrift van de Heemkundige kring De Bevelanden en de Vereniging van Vrienden van het Museum voor Zuid- en Noord-Beveland* 53, 7-14.

Meijlink, B., 2002: Tussentijds verslag van het eerste gedeelte van het definitieve archeologische onderzoek in het kader van de nieuwbouw van het Verpleeghuis Goes Ter Valcke, Amersfoort (ADC-rapport 147).

Oele, B, 1977: Ter Maelstede in Zuijtbevenland, *Jaarboek voor Zuid- en Noord-Beveland*, 47-57.

Verhoeven, A.A.A., 1998: *Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw)*, (Amsterdam Archaeological studies 3), Amsterdam.

Lijst van afbeeldingen en tabellen

- Afb. 1. Locatie van het onderzoeksgebied op de topografische kaart.
- Afb. 2. Overzicht van de putten.
- Afb. 3. De opgravingsputten geprojecteerd op de kadasterkaart van 1823.
- Afb. 4. het onderzoek in acht stappen, een overzicht (stap 7 is uiteindelijk niet uitgevoerd).
- Afb. 5. Overzicht van de sporen en de interpretatie.
- Afb. 6. Het noordprofiel van put 3.
- Afb. 7. Overzicht van put 4, kijkend naar het zuidwesten.
- Afb. 8. Pijpenkop van Goudse makelij, ca. 1740-55.
- Afb. 9. Een voorbeeld van schoentype 75 (uit Goubitz et al. 2001).
- Afb. 10 Reconstructie van een mottekasteel (uit Braat 1961).

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

Tabel 2. Overzicht van de vondsten

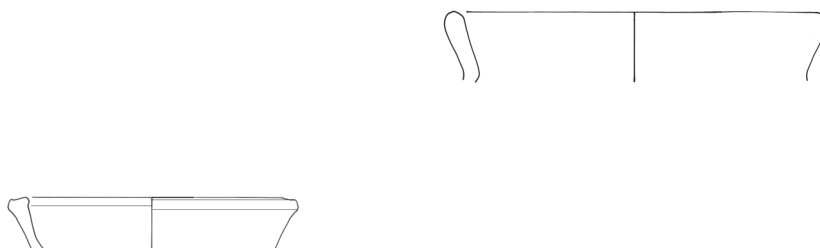
Tabel 3. Overzicht van de metaalvondsten

Bijlage - Catalogus

Aardewerk uit een laat-12e- of
vroeg-13e-eeuwse greppel (put
6, spoor 2 & 5)

S. Ostkamp

Opbouw van de catalogusblokjes

1a	vondstnummer
1b	vondstcontext (complexdatering)
2	code van het type
3	objectdatering
4a	maten in centimeters (grootste diameter / hoogte)
4b	beschrijving van het type
5a	baksel
5b	kleur / glazuur
5c	beschrijving van de decoratie
5d	diversen
6a	bodem
6b	oor / steel
6c	completetheid
7	functie
8	productiecentrum
9	literatuur

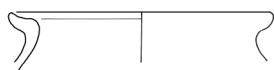
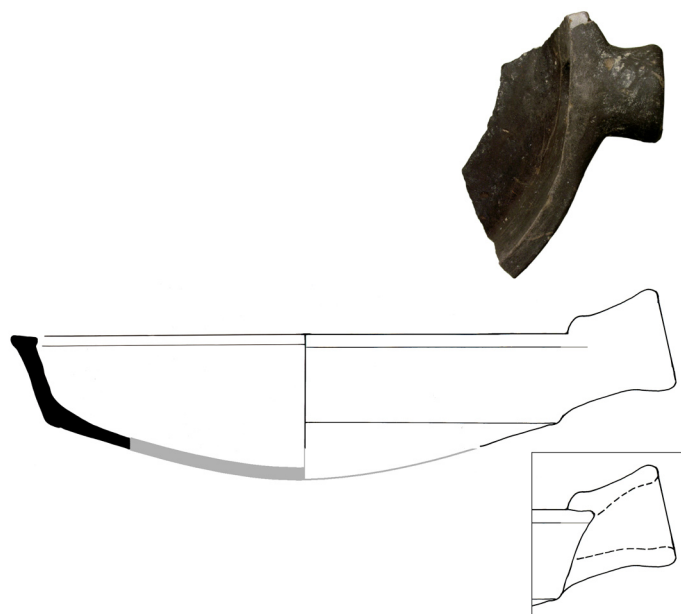
(alle afbeeldingen in deze catalogus zijn
schaal 1:4)

nr. 1

1a	GOES-04 135-6
1b	greppel (put 6, spoor 2 & 5 - 1150-1225)
2	kp-kog-2
3	1200-1300
4a	-/-
4b	kogelpot met driehoekig verdikte rand
5a	kogelpot aardewerk
5b	
5c	
5d	
6a	
6b	
6c	fragment
7	kogelpot
8	
8	Jacobs, Olthof & Pavlovic 2000, 42

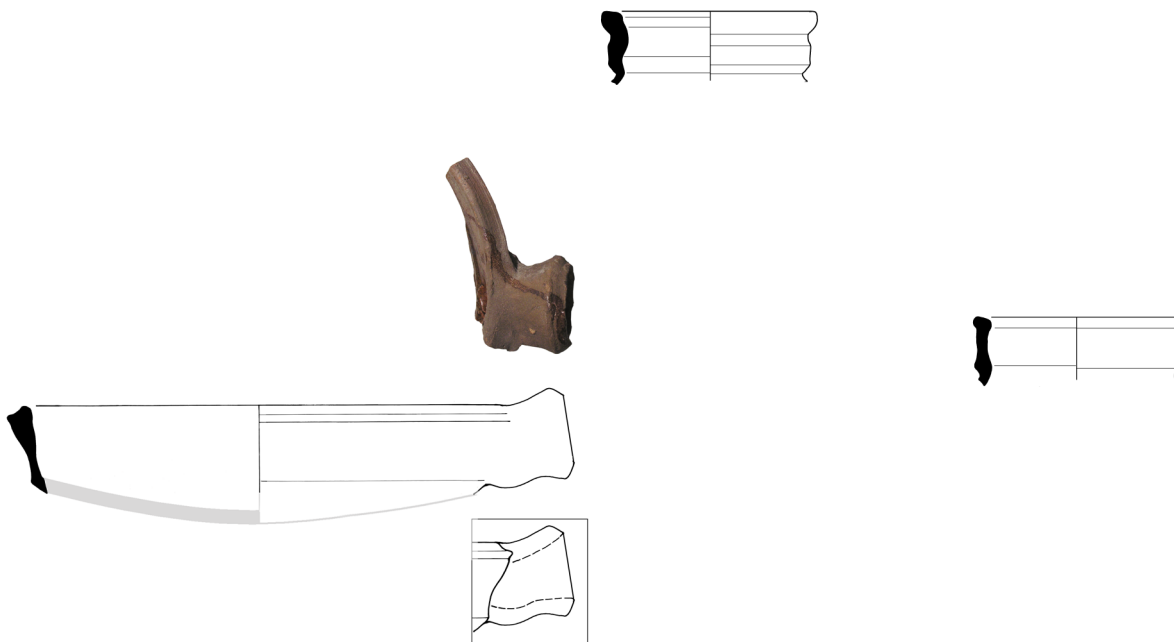
nr. 2

1a	GOES-04 135-7
1b	greppel (put 6, spoor 2 & 5 - 1150-1225)
2	kp-kog-4
3	1200-1300
4a	-/-
4b	kogelpot met hoge, aan de bovenzijde afgevlakte rand
5a	kogelpot aardewerk
5b	
5c	
5d	
6a	
6b	
6c	fragment
7	kogelpot
8	
8	Jacobs, Olthof & Pavlovic 2000, 43

nr. 3
1a GOES-04 137-9
1b greppel (put 6, spoor 2 & 5 - 1150-1225)
2 bg-kog-1
3 1150-1250
4a -/-
4b kogelpot met sikkelvormige rand
5a blauwgrijs aardewerk
5b
5c
5d
6a
6b
6c fragment
7 kogelpot
8 Rijnland
9

nr. 4
1a GOES-04 137-1
1b greppel (put 6, spoor 2 & 5 - 1150-1225)
2 g-bak-1
3 1200-1300
4a 32/-
4b bakpan met uitstaande zijwand en verdikte rand met lip aan de binnenzijde
5a grijs aardewerk
5b
5c
5d model vergelijkbaar met: r-bak-45
6a holle steel
6b
6c fragment, gereconstrueerd profiel
7 bakpan
8
9

nr. 5		nr. 6		nr. 7	
1a	GOES-04 137-2	1a	GOES-04 137-3	1a	GOES-04 137-4
1b	greppel (put 6, spoor 2 & 5 - 1150-1225)	1b	greppel (put 6, spoor 2 & 5 - 1150-1225)	1b	greppel (put 6, spoor 2 & 5 - 1150-1225)
2	r-bak-45	2	r-pot-	2	wm-pot-2
3	1200-1300	3	1150-1250	3	1125-1175
4a	/	4a	-/-	4a	-/-
4b	bakpan met uitstaande zijwand en verdikte rand met lip aan de binnenzijde	4b		4b	bolle pot met lensbodem en manchetrand
5a	rood aardewerk	5a	roodbakkend aardewerk	5a	witbakkend aardewerk
5b	spaarzaam loodglazuur	5b	spaarzaam loodglazuur	5b	spaarzaam loodglazuur
5c		5c		5c	
5d	model vergelijkbaar met: g-bak-1	5d	manchetrans, imitatie Maaslandse (tuit)pot (wm-pot-2)	5d	
6a		6a	waarschijnlijk bolle bodem (ontbreekt)	6a	lensbodem (ontbreekt)
6b	holle steel	6b		6b	één of twee bandoren (ontbreken)
6c	fragment, gereconstrueerd profiel	6c	fragment	6c	fragment
7	bakpan	7	(tuit)pot	7	
8		8		8	
9	Clazing & Ostkamp 2006, 113	9	Dijkstra, Ostkamp & Williams 2006, 278	9	Dijkstra, Ostkamp & Williams 2006, 283